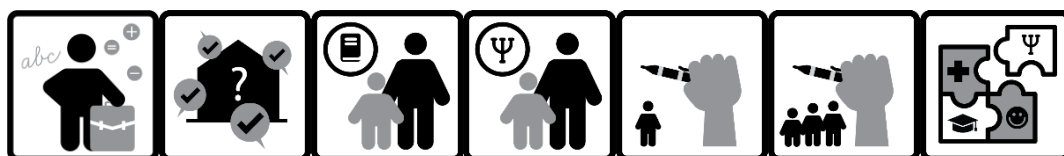

Odborné postupy

v pedagogickej a poradenskej praxi

**Dieťa s odlišným materinským jazykom
v poradenskom a edukačnom procese –
dieťa s rómskym materinským jazykom**

Kompetenčný rámec:

ZARIADENIA	škola, poradenské zariadenie
ODBORNÍ ZAMESTNANCI	školský psychológ, sociálny pedagóg, psychológ, školský špeciálny pedagóg
VEKOVÁ KATEGÓRIA	1. a 2. stupeň ZŠ
FORMA	individuálna/skupinová
AUTORKY	Mgr. Zuzana Laurincová, manažérka programového dizajnu v Teach for Slovakia Mgr. Mária Mydliarová, koordinátorka jazykového programu v Ceste von
KONZULTÁCIE	Mgr. Júlia Choleva, PhD., sociálna lingvistka PaedDr. Patrícia Lorková, špeciálna pedagogička
EDITORI	Mgr. Zdenka Valeková, interná expertka NP Štandardy Mgr. Martin Vyšňa, interný expert NP Štandardy
DÁTUM	január 2022

Dieťa s odlišným materinským jazykom v poradenskom a edukačnom procese – dieťa s rómskym materinským jazykom

Úvod do problematiky

Pre deti s rómskym materinským jazykom (RMJ) je prvým, resp. dominantným jazykom rómsky jazyk a ten používajú vo väčšine komunikačných situácií. Slovenčina u nich môže byť druhým alebo tretím jazykom, prípadne dominantným jazykom v istých komunikačných situáciách. Títo žiaci predstavujú rôznorodú skupinu.

Na jazykovú úroveň v rómskom i slovenskom jazyku vplyvajú podľa Čerešníkovej (2017) u niektorých žiakov s RMJ ďalšie faktory:

1. level priestorovej segregácie od majority: súvisí s príležitosťami na interakciu v slovenskom jazyku –
  - o žiaci žijúci v obydliach v rozptyle s majoritou majú lepšie jazykové zručnosti v SJ aj RJ v porovnaní so žiakmi s RMJ z koncentrovaných obydlií alebo segregovaných komunit,
2. socioekonomická situácia: súvisí s množstvom stimulov a bariér v procese učenia (nielen) jazyka –
  - o deprivácia spôsobená nedostatkom základných potrieb a toxický stres negatívne vplyvajú na vývin dieťaťa, rozvoj kognitívnych funkcií a učenie,
  - o nedostatok vhodných podnetov a interakcií v oblasti rozvoja reči vplyva na množstvo konceptov, ktoré si dieťa osvojí, rozsah slovnej zásoby a súvislostí.

OP sa zameriava na možnosti podpory žiakov s RMJ na prvých štyroch podporných úrovniach. Aby bol OP v realite čo najviac použiteľný, časť postupu, ktorá sa týka prvej podpornej úrovne, rozlišuje medzi školami, ktoré navštevujú najmä žiaci z majority, a školami, ktoré navštevujú výlučne žiaci s RMJ, pretože sa práca s kolektívom a kultúrou v škole a triede v týchto dvoch prípadoch líši (napr. potreba vedomej tvorby situácií na používanie SJ aj mimo vyučovania v segregovaných školách alebo potreba pracovať s predsudkami žiakov z majority a ich ZZ v zmiešaných školách, viac pozri na str. 6 – Podporná úroveň 1. stupňa).

OP ponúka praktické tipy a skúsenosti na podporu týchto detí, ktoré vychádzajú z praxe na školách a v poradenských zariadeniach. Zámerom je pomôcť žiakom s RMJ cítiť sa v pedagogickom a poradenskom procese bezpečne, primerane sa rozvíjať a efektívnejšie vzdelávať. Okrem toho vznikol s cieľom podporiť PZ a OZ pracujúcich so žiakmi s RMJ a ponúknuť im prehľad aktuálnych odborných stanovísk i odporúčaní z praxe.

Základné princípy

Zásadným východiskom pre OP je fakt, že kognícia a jazyk sú prepojené a najefektívnejšie intervencie pre deti s RMJ sú v období raného detstva, prípadne predškolského veku. Ďalším predpokladom na rozvoj slovenského jazyka u detí s RMJ je odborná príprava PZ a OZ odrážajúca aktuálny výskum, prácu s postojmi a zabezpečenie vhodných podmienok (priestoru, materiálov, financií a času) na ich systematickú a pravidelnú realizáciu. Pokiaľ ide o intervencie na škole, s ohľadom na rôzne východiská a špecifické potreby jednotlivých žiakov s RMJ je pri procese adaptácie a rozvoja žiaka absolútne nevyhnutné, aby pedagogickí zamestnanci intenzívne spolupracovali s členmi školského podporného tímu, vedením školy a zákonnými zástupcami žiaka. Výsledkom tejto spolupráce by mali byť

premyslené, dosiahnuteľné a merateľné stratégie na rozvoj žiakov s RMJ, vychádzajúce z nasledujúcich základných princípov.

Základné princípy pri začleňovaní žiaka s RMJ:

1. Dôsledná odborná príprava PZ a OZ

Zamestnanci školy musia dostať adekvátnu podporu, aby boli pripravení pracovať s dieťaťom s RMJ. V rámci tejto prípravy je rovnako dôležité venovať sa tak osvojeniu odborných metód a postupov, ako aj inkluzívneho jazyka, postojov a prístupu.

2. Kontinuálna práca s inakosťou v rámci triedneho a školského kolektívu

Pokiaľ dieťa s RMJ nastupuje do školy, ktorú navštevujú prevažne žiaci z majority, musia PZ v spolupráci s vybranými členmi ŠPT pracovať s kolektívom, tak aby sa v ňom žiaci s RMJ cítili od prvého dňa prijatí.

3. Intenzívna spolupráca so zákonnými zástupcami (ZZ) žiaka

Pre úspešnú adaptáciu žiaka s RMJ je kľúčové, aby vedenie, triedny učiteľ a členovia ŠPT čo najviac spolupracovali s jeho ZZ a formu tejto spolupráce flexibilne prispôbovali ich jazykovým kompetenciám, príp. ich technologickým možnostiam.

4. Oboznámenie PZ a OZ so základmi rómskeho jazyka, príp. kurz rómskeho jazyka pre PZ a OZ

Aby zamestnanci vedeli vytvoriť bezpečný priestor, dôveru a nadviazať s dieťaťom vzťah nevyhnutný na rozvoj komunikácie, ako aj pracovať s chybami, ktoré dieťa s RMJ pri osvojení slovenského jazyka robí, je dôležité, aby sami rómskemu jazyku viac rozumeli. Je na vedení školy, aby motivovalo svojich zamestnancov k samoštúdiu voľne dostupných príručiek, prípadne zaistilo realizáciu (aspoň základného) jazykového kurzu pre svojich PZ a OZ.

5. Ponuka kompenzačných a rozvojových programov pre žiakov, ktorí potrebujú intenzívnu podporu

Pozornosť a zdroje, ktoré sa v súčasnosti venujú diagnostike a určovaniu deficitov žiakov, je potrebné presmerovať na cielenú, systematickú a kontinuálnu prácu so žiakom nad rámec štandardného vyučovania. V rámci každej úrovne je potrebné určiť zodpovednú osobu za realizáciu kompenzačných a podporných programov. Takéto programy majú byť pre žiaka alebo menšie skupiny žiakov vhodne zvolené po konzultácii s celým inkluzívnym tímom alebo s OZ, ktorí so žiakom prichádzajú do kontaktu. Samozrejme, je potrebné na ich realizáciu vyčleniť časové, finančné a ľudské zdroje.

6. Používanie pravidelného slovného a formatívneho hodnotenia v priebehu školského roka

Aby bolo dieťa s RMJ motivované v osvojení slovenčiny napredovať, je kľúčové mu pravidelne dávať spätnú väzbu prostredníctvom formatívneho hodnotenia na adekvátnej úrovni. Takisto v súlade s *metodickým pokynom č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy* majú učitelia pri práci s RMJ používať slovné hodnotenie.

7. Doplnenie krúžku na rozvoj komunikačných zručností v slovenskom jazyku

Škola by mala žiakom s RMJ poskytnúť aspoň jeden poobedný krúžok, kde si títo žiaci pod vedením PZ majú možnosť precvičovať najprv počúvanie s porozumením, neskôr rozprávanie a rozširovanie slovnej zásoby. Krúžok môže byť zameraný vyslovene na rozvoj slovenského jazyka, no komunikačné zručnosti a posilňovanie produktívnych jazykových kompetencií je možné efektívne rozvíjať aj pri akomkoľvek inom tematickom krúžku (krúžok varenia, športové, mediálne, prírodopisné, technické krúžky) či neformálnej aktivite (výlety, exkurzie, kultúrne podujatia), a to bez explicitného zamerania na jazyk. Pre žiakov toto môže byť viac motivujúce.

8. Dôraz na plynulosť viac než na presnosť komunikačných výpovedí žiaka

Je dôležité, aby PZ a OZ pracujúci s deťmi s RMJ zamerali pozornosť na rozvoj plynulosti, podporu spoločnej komunikácie, aj keď výpovede žiaka spočiatku nebudú jazykovo presné (bezchybné). Cieľom je rozvíjať komunikačné kompetencie a naratívne schopnosti ako základ rozvoja ďalších jazykových zručností. Vhodné je citlivo pracovať s chybou ako priestorom na rast – namiesto dôsledného opravovania je vhodné overovať porozumenie so správnym ekvivalentom, zasadiť frázu do kontextu.

Ciele

Cieľom je zabezpečiť, aby bol deťom s RMJ zo strany PZ a OZ na všetkých stupňoch poskytnutý profesionálny prístup a podpora na rozvoj ich jazykových, kognitívnych, sociálnych a emocionálnych zručností, potrebných na úspešnú adaptáciu a plnohodnotné fungovanie vo výchovno-vzdelávacom procese. Na dosiahnutie tohto cieľa potrebujeme profesionálom poskytnúť dostatok informácií, materiálov a komplexnejšie porozumenie konceptu viacjazyčnosti v procese vzdelávania, ako aj súvislosti s dosahmi generačnej chudoby, ktoré sú pre časť žiakov s RMJ ďalšou zásadnou bariérou v procese vzdelávania. Okrem toho je OP apelom na tvorcov politik na zabezpečenie takých podmienok, aby OZ a PZ boli schopní vykonávať potrebné intervencie (t. j. mali dostatok finančných, ľudských, a materiálnych zdrojov na zabezpečenie cielených systematických kompenzačných a podporných stratégií vedúcich k inklúzii a participácii detí s RMJ). Cieľom je podnietiť ZZ, OZ a PZ k spolupráci a snahe dosiahnuť synergický efekt intervencií. Ich aktivity budú zamerané na stimuláciu v ranom detstve a predprimárnom veku, nielen na kompenzáciu v školskom veku, a budú nastavené s ohľadom na potreby žiaka a možnosti rodiny, koordinované a prepojené v rámci jednotlivých stupňov vzdelávania.

Postup riešenia

Všeobecné zásady

Všeobecný naratív v spoločnosti alebo v danej škole o žiakoch zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) alebo RMJ môže značne vplývať na vypovedané i nevypovedané presvedčenia, následné postoje a správanie k žiakom. Zmysluplná interakcia medzi PZ, členom ŠPT a žiakom musí byť postavená na rešpekte, porozumení a ochote budovať vzťahy (Kubanyova, 2020).

Kvalita interakcií a intervencií s deťmi s RMJ do značnej miery závisí od:

1. komunikačného partnera

Základným predpokladom komunikácie je ochota komunikovať (z angl. „willingness to communicate“, Reinders, 2016) a podieľať sa na zmysluplnej interakcii. To, s akým vnútorným nastavením a očakávaniami pristupujeme k žiakom s RMJ, sa odráža v našej reči (či už forme alebo obsahu) a ďalšej komunikácii s dieťaťom. Je dôležité, aby sme reflektovali svoje predošlé skúsenosti i všeobecný naratív v spoločnosti a ku každému dieťaťu pristupovali s otvorenosťou a s ohľadom na jeho individuálne potreby. Práca s deťmi z vylúčených komunít, z prostredia generačnej chudoby, môže byť záťažová, pretože sa deprivácia vo viacerých smeroch spája s deficitmi, rizikovým správaním alebo reakciami spôsobenými toxickým stresom. Učitelia a OZ potrebujú absolvovať školenia a praktické tréningy na nastavenie očakávaní, vhodného (individuálneho) prístupu a diferenciacie, ako aj výcvik v používaní kompenzačno-stimulačných metód.

2. podmienok

Je dôležité, aby mal odborník pracujúci s dieťaťom (na všetkých úrovniach) priestor na vlastné vnútorné spracovanie záťažových situácií, či už formou supervízie, (vzájomného) mentoringu, koučingu, denníka na reflexiu, konzultácií. Taktiež je nevyhnutné zo strany vedenia inštitúcií zabezpečiť dostatok času a vhodný priestor na realizáciu intervencií (individuálnych rozhovorov, konzultácií so ZZ, diagnostiky) tak, aby bolo možné dôsledne a vedome interagovať so žiakom.

3. kontinuitnosti

Krátkodobé a jednorazové (odborné) intervencie sú vhodné na identifikáciu bariér alebo zhodnotenie posunu. Pre rozvoj žiaka s RMJ je potrebné, aby boli snahy zainteresovaných účastníkov prepojené a synergické. Je dôležité nastaviť jednotný systém práce s dieťaťom na určité obdobie, monitorovať a zaznamenávať jeho priebeh a výstupy. Je dôležité určiť osobu, ktorá bude zhromažďovať informácie a koordinovať postupy. V prípadoch rodín, kde sú socioekonomické podmienky náročné, nie je možné spoliehať sa systematickú prácu s dieťaťom v domácom prostredí. Samozrejme, ZZ treba neustále pozývať a vysvetľovať im dôležitosť stimulácie v domácom prostredí pre rozvoj dieťaťa. Hlavný priestor na kompenzačné a rozvíjajúce programy, zohľadňujúce odporúčania z poradne, však musí byť vytvorený v škole, nielen počas štandardného vyučovania, ale aj mimo neho. Adresná, špecificky cielená a pravidelná práca so žiakom alebo menšou skupinou detí v ZŠ alebo MŠ pod vedením odborného pracovníka (PZ, OZ, člena ŠPT, psychológa) je účinným spôsobom na prekonanie bariér a rozvoj v oblasti komunikácie.

Pred nástupom rómsky hovoriaceho žiaka do základnej školy

Potreba odborných intervencií v ranom detstve a predškolskom veku

Kľúčovým obdobím na rozvoj kognitívnych, jazykových i ďalších zručností je prvých 36 mesiacov dieťaťa. Toto musí reflektovať aj práca OZ, ktorá by sa mala primárne zamerať na intenzívnu stimuláciu dieťaťa v tomto období a prácu s rodičom (ideálne výjazdovo v KC alebo domácnostiach), pretože kompenzačné programy v neskorších fázach výchovno-vzdelávacieho procesu sú zásadne menej efektívne.

Pred nástupom do ZŠ je nevyhnutné realizovať cielené, intenzívne intervencie (stimulujúce a rozvíjajúce programy) špeciálnym pedagógom v MŠ, logopédom a psychológom. Tie by nemali byť rámcovo určené všetkým žiakom s RMJ, ale tým, ktorí potrebujú v dôsledku vylúčeného prostredia a náročných podmienok stimulácie v prvom jazyku a/alebo vyučovacom jazyku. Ideálnym stavom by bolo pripraviť dieťa na nástup do ZŠ tak, aby dokázalo úspešne zvládnuť test školskej spôsobilosti (v rómskom jazyku), no malo dostatočné porozumenie SJ na prijímanie obsahu vyučovania.

K intervenciám v období pred nástupom do ZŠ môžu patriť:

- Testovanie TEKOS (8 – 30 mesiacov): skrining na hodnotenie komunikačného správania detí v ranom veku (na odporúčania pediatra, príp. v rámci pravidelných skriningov). Ako uvádzajú autorky testu, „*hodnotia sa štyri základné oblasti vývinu komunikácie v ranom veku: ako dieťa rozumie svojmu okoliu, akú má aktívnu a pasívnu slovnú zásobu, ako komunikuje neverbálne a vzhľadom na to, že v tomto veku úzko súvisia reč, myslenie a hra, je nevyhnutné sledovať aj to, aké hrové aktivity vykonáva*“ (Kapalková, Slančová, 2010, s. 2). Tieto testy môžu zachytiť rizikové deti už v ranom detstve, keďže oneskorený vývin reči môže byť indikátorom vývinového zaostávania dieťaťa.
- Logopedické vyšetrenia a intenzívne rozvojové programy na rozvoj reči realizované výjazdovo v MŠ alebo KC inkluzívnym tímom (logopéd, psychológ, pedagóg, špeciálny pedagóg).
- Čitateľské kluby pre rodičov a deti zamerané na nácvik metód rozvoja reči a naratívnych schopností.
- Systematický rozvoj hovorenej reči ako základ pre ďalšie jazykové zručnosti.
- Stimulačné programy pre deti s RMJ v MŠ zamerané najmä na rozvoj fonematického uvedomovania (napr. El'konin).
- Ďalšie stratégie je možné nájsť v metodickej príručke: Dieťa hovoriace iným jazykom: možnosti kompenzačnej podpory v predškolskom vzdelávaní (Štátny pedagogický ústav, 2021).

Kroky pred prijatím žiakov na školu

Škola sa potrebuje pripraviť na prácu s rómskymi žiakmi, ktorých materinským jazykom nie je slovenčina. Je potrebná odborná príprava PZ a OZ v oblasti práce so žiakom s RMJ. Ak je to možné, zamestnanci školy by mali absolvovať základný kurz rómskeho jazyka, v ktorom by si osvojili aspoň základné frázy v rómčine. Zároveň je potrebné, aby školský podporný tím a vedenie školy zväžili

nasledovné faktory:

- či danú školu navštevujú najmä deti z majority, a teda bude nevyhnutná práca s postojmi v triednych kolektívoch, ako aj postojmi ich ZZ,
- či pochádzajú z obydlija v rozptyle s majoritou, v koncentrovanej alebo úplne segregovanej časti, lokalita a socioekonomické podmienky taktiež vplyvajú na jazykovú kompetenciu žiakov (Čerešníková, 2017),
- či sú všetci OZ a PZ pripravení na prácu s rómskym dieťaťom z hľadiska ich vlastných postojov voči rómskej menšine vrátane vnímania ich jazykových zručností v rómčine ako pridanej hodnoty a nie ako bariéry.

Informácie pre zákonných zástupcov (ZZ) žiakov s rómskym materinským jazykom (RMJ)

K adaptácii každého žiaka v novom školskom prostredí výrazne pomáha úzka spolupráca medzi školou a jeho zákonnými zástupcami.

Ideálnym priestorom na nadviazanie efektívnej spolupráce je prvý kontakt, či už pri zápise žiaka do prvého ročníka, alebo nahlasovaní žiaka do novej školy. Zamestnanci, ktorí sú súčasťou tohto prvého kontaktu, by mali ZZ prijateľnou formou (ústna komunikácia, leták atď.) podať aj základné informácie o škole, ako napríklad:

- priestory a zamestnanci školy,
- hodnoty školy,
- organizácia školského vyučovania,
- harmonogram školského roka,
- základné body školského poriadku a systém konzekvencií za jeho porušenie,
- kontakty na kľúčových zamestnancov (vrátane telefónnych čísel v prípade, že rodina žiaka nemá prístup k EKT).

Pokiaľ škola nemá kapacitu komunikovať tieto kľúčové informácie počas prvého kontaktu, pre adaptáciu dieťaťa je veľmi nápomocné, ak škola zorganizuje stretnutie s neformálnym programom pre ZZ, žiakov a kľúčové osoby v škole.

Aby sa k týmto kľúčovým informáciám mohli ZZ kedykoľvek vrátiť, môže škola zväžiť vytvorenie jedného alebo viacerých komunikačných nástrojov.

- Vytvorenie sekcie na webovom sídle školy, v ktorej budú vyššie spomenuté základné informácie o škole v rómskom jazyku.
- Pokiaľ škola nemá prístup k prekladateľovi do rómskeho jazyka, upraví sekciu pre rodičov do jednoduchšieho jazyka v súlade s Európskymi pravidlami tvorby ľahko čitateľných a ľahko zrozumiteľných informácií (Inclusion Europe, 2017), ktorý je zrozumiteľný ZZ s rôznymi úrovňami čitateľskej gramotnosti.
- Poverenie niektorého z PZ a OZ ako prvého kontaktu, na ktorý sa môžu osobne, telefonicky alebo mailom kedykoľvek obrátiť so svojimi otázkami a obavami pri nástupe dieťaťa do školy.

Zápis do prvého ročníka

Vstup do primárneho vzdelávania je zásadným momentom pri rozhodovaní o tom, aké vzdelanie dieťa v budúcnosti získa. Zavedenie inštitútu povinného predprimárneho vzdelávania (od 1. septembra 2021)

umožnilo vstup do výchovno-vzdelávacieho procesu aj deťom z prostredia generačnej chudoby a predpokladá sa, že tento prípravný rok aspoň čiastočne prispeje k rozvoju zručností potrebných na dosiahnutie školskej spôsobilosti. Povinná školská dochádzka sa vzťahuje na každé dieťa, ktoré do 1. septembra dovŕši šesť rokov. Ak má ZZ, učiteľ MŠ alebo ZŠ pochybnosti o dosiahnutí školskej spôsobilosti, je vhodné absolvovať diagnostické psychologické vyšetrenie s cieľom posúdiť školskú spôsobilosť dieťaťa.

Z hľadiska jazyka je potrebné, aby u detí s RMJ, ktoré javia (aj a nielen) v oblasti jazyka deficity, prebiehala intenzívna intervencia už v období raného detstva a najneskôr po nástupe do MŠ. V tomto období je dôležité rozvíjať čiastkové funkcie potrebné na zaškolenie a odborná stimulácia (napr. zo strany psychológa, liečebného pedagóga či špeciálneho pedagóga) by mala prebiehať pravidelne, ideálne, v priestoroch MŠ. Psychologické vyšetrenie na určenie školskej spôsobilosti by tak absolvovali tie deti, ktoré napriek cielenej intervencii nedosiahli potrebnú úroveň zručností. Dieťa sa v rámci stimulačných programov zoznámí s osobou psychológa a má možnosť oboznámiť sa a trénovať rôzne druhy aktivít, porozumieť inštrukciám a následne počas diagnostiky školskej spôsobilosti už nebude kontext úplne cudzí.

Pri overovaní školskej spôsobilosti je nevyhnutné využívať kultúrne senzitivné testy (TŠP-I, Test školskej spôsobilosti pre sociálne znevýhodnené deti). Napriek tomu, že kognícia a jazyk sú prepojené, znížiť vplyv jazykovej bariéry môže neverbálny inteligentný test SON-R 2 ½ – 7.

Keďže posúdenie úrovne jazykovej kompetencie a rozsahu aktívnej slovnej zásoby je súčasťou diagnostiky školskej spôsobilosti, potrebné je brať do úvahy, že slovenčina je druhým jazykom žiakov s RMJ. Neplatí to nevyhnutne pre všetkých žiakov s rómskou etnicitou alebo žiakov zo sociálne vylúčeného prostredia. Výskum Čerešníkovej naznačuje, že „ak je diagnostickým jazykom slovenčina aj u detí s materinským jazykom rómskym, tak dosahujú významne horšie výsledky v porovnaní so situáciou, keď je diagnostika vedená v ich materinskom jazyku“ (Čerešníková, 2017, s. 131). Dôležitosť testovania v prvom jazyku dieťaťa s RMJ potvrdzuje aj výskum (Kyuchukov a kol., 2017), ktorý prináša empirické závery o dôležitosti testovania v oboch jazykoch a zdôrazňuje potrebu silného prvého jazyka na prenos vedomostí do druhého jazyka. Testom v rómskom jazyku je napr. ROMLAT (Romani Language Assessment Test), ktorý u rómsky hovoriacich detí mapuje znalosti gramatických štruktúr v ich prvom jazyku.

Ak je zrejmé, že na zápis prídu deti s RMJ, je dôležité, aby aspoň jeden člen tímu hovoril rómsky alebo je potrebná prítomnosť tlmočníka. Tlmočenie zákonným zástupcom neodporúčame, pretože môže zasahovať do objektívneho diagnostického procesu.

Pri koncipovaní a realizácii overovania školskej spôsobilosti je z hľadiska jazyka nevyhnutné:

- zohľadniť prvý/druhý jazyk (začať testovanie v jazyku, na ktorý dieťa zareaguje),
- zohľadniť prostredie a socioekonomické zázemie, z ktorého dieťa pochádza (SZP, bývanie v rozptyle s majoritou/koncentrovaná alebo segregovaná časť),
- zohľadniť stupeň socializácie dieťaťa (navštevovalo MŠ, predškolský klub, komunitné centrum).

Dôležité je žiaka zoznámiť s prostredím, najmä ak predtým nenavštevoval materskú školu a socializácia bola nedostatočná. Vhodné je pred testovaním predstaviť žiakovi priestory a prítomné osoby a interakciu začať neformálne. Pri testovaní školskej spôsobilosti je dôležité prihliadať aj na zázemie a podmienky jednotlivých žiakov a zvážiť potenciálny vplyv sociálne znevýhodneného prostredia na výkon žiaka. Ak žiak nereaguje alebo reaguje minimálne (neodpovedá, využíva neverbálnu komunikáciu, odpovedá krátkymi vetami) na komunikáciu a inštrukcie v slovenskom jazyku, je potrebné, aby komunikácia prebehla v rómskom jazyku ako prvom jazyku dieťaťa (Čerešníková a kol., 2017).

Ak sa ukáže, že žiak zvládol úlohy v rómskom jazyku výrazne lepšie (a problémom spočiatku bola jazyková bariéra v slovenčine), t. j. zjavný je predpoklad dosiahnutia školskej spôsobilosti a potrebný je primárne rozvoj

jazykových zručností v slovenskom jazyku, škola má ponúknuť realizáciu intenzívneho kompenzačného programu na rozvoj jazykových kompetencií v slovenčine podľa potrieb žiaka.

Ak dieťa nedosiahne školskú spôsobilosť, po konzultácii a potvrdení ZZ, MŠ, poradenským centrom a pediatrom pokračuje v plnení predprimárneho vzdelávania, najneskôr do 1. septembra po dovŕšení siedmeho roku života. Ďalšími možnosťami sú zaškolenie dieťaťa v ZŠ, resp. v prípade dieťaťa so zdravotným postihnutím v adekvátnom type školy alebo vzdelávanie dieťaťa v podmienkach špecializovanej triedy.

Vytvorenie plánu adaptácie žiakov s RMJ

Pred príchodom rómskych žiakov do školy alebo pred začiatkom školského roka je vhodné zorganizovať poradu, ktorej cieľom bude naplánovať efektívnu a postupnú adaptáciu žiakov s RMJ na školské prostredie. Na tejto porade by malo byť prítomné vedenie školy, budúci triedni učitelia rómsky hovoriacich žiakov, členovia školského podporného tímu (ŠPT) a výchovný poradca. Výsledkom stretnutia by mal byť jasný plán, podľa ktorého bude triedny učiteľ postupovať pri práci so žiakmi, ako aj jasná dohoda o tom, v ktorých situáciách sa môže/má obrátiť na členov podporného tímu.

Podporná úroveň 1. stupňa

Príprava školy na prijatie žiaka s RMJ

Proces prípravy školy sa skladá z viacerých častí, ktoré bežia paralelne popri sebe – príprava prostredia školy, príprava kolektívu detí a príprava ZZ.

Príprava prostredia školy

Všetci žiaci by sa na škole mali cítiť vítaní. V prípade žiakov z etnickej menšiny je dôležité, aby sme aj v prostredí dokazovali, že nám záleží na vytvorení pocitu spolupatričnosti v atmosfére bezpečia a prijatia. Z jazykového hľadiska tomuto dopomôže, ak k slovným názvom tried, učební, spoločných priestorov pridáme aj pomenovania v rómskom jazyku doplnené o piktogramy na lepšie porozumenie u mladších žiakov s nižšou úrovňou gramotnosti. Pri budovaní pozitívneho vzťahu k etnickej identite žiaka s RMJ je takisto dôležitá reprezentácia na škole. Je nutné zamyslieť sa nad tým, akú farbu pleti majú postavičky na nástenke, snažte sa na webovom sídle školy pomerne zobrazovať žiakov z majority, ako aj akýchkoľvek minorít, ktoré navštevujú školu.

Príprava kolektívu triedy a ZZ žiakov z majority

V prípade, že žiak s RMJ nastupuje do prvého ročníka, je od začiatku školského roka nevyhnutné budovať triedne vzťahy s dôrazom na to, že každý do triedy patrí a má v kolektíve svoje miesto. Triedny učiteľ vytvára v spolupráci so sociálnym pedagógom aktivity zamerané na budovanie tolerancie a kolektívu. Úlohou učiteľa nie je len venovať pozornosť adaptácii žiaka s RMJ, ale zároveň scitlivovať všetkých žiakov a trpezlivo vysvetľovať, aké sú dôvody, pre ktoré sa niekedy žiak s RMJ môže správať inak. A s celou triedou si vytvorí spoločnú dohodu o správaní v kolektíve.

Ak žiak s RMJ prichádza do triedy v neskorších ročníkoch, určite dôjde k zmene dynamiky v kolektíve. Úlohou triedneho učiteľa sa teda stáva príprava triedneho kolektívu nielen na to, že do nej vkročí nový spolužiak, pre ktorého je slovenčina druhým jazykom. Kolektív treba pripraviť na to, že žiak s nimi nebude vedieť interagovať na rovnakej úrovni, ale aj na fakt, že tento nový žiak patrí do rómskej menšiny, voči ktorej môžu žiaci prechovávať škodlivé, ba až rasistické postoje prebraté z médií či z domáceho prostredia.

Triedny učiteľ preto pred príchodom žiaka pripravuje kolektív vrátane ZZ na túto skutočnosť. V spolupráci s vedením školy a sociálnym pedagógom sa dopredu pripravuje na prácu s predsudkami žiakov proti rómskemu

etniku, pričom inšpiráciou mu môžu byť napr. aktivity z projektu Farebná škola (Kvasničková a kol., 2015, a Lukšová a kol., 2016).

Vtiahnutie ZZ žiakov do aktívnej spolupráce so školou

Rodič má kľúčovú úlohu v procese výchovy a rozvoja dieťaťa a v rámci akýchkoľvek intervencií musí byť vnímaný ako elementárny aktér. Samozrejme, v prípade, že ide o ľudí z prostredia generačnej chudoby, je potrebné, aby PZ a OZ poznali a rozumeli špecifickým príčinám, vzorcom správania. So ZZ detí z rómskej menšiny je, rovnako ako s ostatnými, prospešné udržiavať pravidelný kontakt, prispôsobený ich jazykovým kompetenciám. Dôležité je mať na zreteli, že RJ je aj pre mnohých z nich prvým jazykom a zručnosti v SJ môžu byť limitované. Overenými krokmi sú napríklad:

- Osobné stretnutie a predstavenie seba, triedy, priestorov školy (neformálne v škole, prípadne v komunite). Vyjadrenie záujmu o žiakov a nastavenie vzájomných očakávaní.
- Na začiatku školského roka poslať ZZ list, v ktorom sa im triedny učiteľ predstaví a pošle na seba kontakty. K tomuto listu môže priložiť návratku, na ktorú mu ZZ pošlú svoje aktuálne telefónne číslo, príp. mailovú adresu.
- Začať kontakt pozitívne – nájsť si v priebehu prvého týždňa šk. roku niečo, za čo vie dieťa pochváliť, a zavolať s tým ZZ, aby k telefonátom zo školy vytvorili pozitívnu asociáciu.
- Dohodnúť si so ZZ komunikačné kanály – rešpektovať, že nie všetci ZZ môžu mať prístup k takým IKT technológiám, ktoré im umožňujú komunikovať so školou cez Edupage.
- V prípade, že ZZ sa javí ako nespolupracujúci (nereaguje na Edupage, nepríde na triedne aktivity či nereaguje na predvolania triedneho učiteľa), triedny učiteľ by mal kontaktovať sociálneho pedagóga, v spolupráci s ktorým sa snaží situáciu vyriešiť.

Proces začlenenia žiaka s RMJ na bežnej ZŠ a rola triedneho učiteľa v ňom

Proces začlenenia žiaka s RMJ je možné podľa skúseností z praxe rozdeliť na dva najčastejšie prípady. Prvým je ZŠ, ktorú navštevujú vo väčšine deti z majority, a ZŠ, ktorú navštevujú výlučne rómski hovoriaci žiaci. Krátky výber odporúčaní na organizáciu výučby pre učiteľov nájdete v nasledujúcej sekcii.

ZŠ s väčšinovým zastúpením detí z majority

Ideálne je, ak na žiaka čaká v deň nástupu do školy PZ alebo OZ, ktorý bol prítomný na zápise (v prípade žiaka prvého ročníka), ako aj jeho triedny učiteľ. Úlohou triedneho učiteľa je od prvého dňa vytvárať klímu, v ktorej sa rómske dieťa cíti ako plnohodnotný člen kolektívu. So žiakmi sa sústreďujú na vyzdvihovanie toho, čo má s ostatnými deťmi spoločné, pravidelne (napr. na ranných kruhoch) sa rozprávajú o tom, aké majú všetci rôzne potreby na učenie s cieľom normalizovať, že pre žiaka s RMJ je dôležité ísť iným tempom, pretože je pre neho dôležité najprv pochopiť význam kľúčových termínov, až tak si učivo osvojovať a pracovať s ním.

Aby sa žiak v triede rýchlo adaptoval, mal by byť posadený vedľa slovensky hovoriaceho dieťaťa, ktoré zároveň nového spolužiaka sprevádza pri jeho zorientovaní sa v prostredí školy. Triedny učiteľ zvaží, ktorý žiak (skupina žiakov) z triedy je na túto úlohu vhodný, so žiakmi o tejto role vhodne komunikuje, nastavuje očakávania a podporuje ich. V prípade, že uzná za vhodné, môže o tejto role komunikovať so ZZ.

Podpora PZ na 1. stupni so zastúpením detí z majority i detí s RMJ

V triede, kde je znalosť vyučovacieho jazyka (SJ) u časti detí na štandardnej úrovni a zároveň skupina detí s RMJ potrebuje zásadne odlišnú a intenzívnu podporu na rozvoj komunikačných zručností v SJ ako druhom jazyku, je dôležité zohľadniť reálne možnosti učiteľa. Učiteľ musí intenzívne diferencovať učivo i inštrukcie, venovať sa žiakom individuálne alebo v skupinách, reagovať na potreby všetkých žiakov i očakávania ZZ. To môže byť náročné a vyčerpávajúce, preto učiteľ potrebuje podporu – pedagogického asistenta, špeciálneho

pedagóga, prípadne aj osobného mentora či supervízora. Ak sú v triede žiaci s RMJ diagnostikovaní ako žiaci so ŠVVP (špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami), náročná môže byť aj administratívna stránka. Tvorba individuálnych vzdelávacích plánov, výber vhodných činností, vedenie záznamov o každom žiakovi v jednotlivých predmetoch môže byť zaťažujúce a viesť k strate motivácie, vyhoreniu alebo byrokratickému vyplňaniu dokumentov bez prepojenia s realitou. V prípadoch, keď je v triede viac žiakov so ŠVVP, by sme odporučili zvážiť skrátenie štandardného úväzku PZ, spoluprácu dvoch učiteľov (spoločné triednictvo), podporu z metodicko-pedagogických centier (napr. pri tvorbe „vzorových“ IVVP alebo metodických materiálov s konkrétnymi aktivitami na rozvoj jazykových kompetencií v nadväznosti na štátny vzdelávací program). Téma rozvoja jazykových zručností detí s RMJ na prvom stupni je aktuálna a bude potrebné vytvoriť vhodný a systematický spôsob podpory žiakov i PZ.

ZŠ, ktorú navštevujú výlučne rómsky hovoriaci žiaci

Pri práci s triedou, ktorej súčasťou sú výlučne rómsky hovoriaci žiaci, je nevyhnutné od začiatku vytvoriť bezpečné a podnetné prostredie. Rómsky jazyk, jeho používanie a rozvoj je potrebné v primárnom vzdelávaní podporovať. Ideálne je, ak je súčasťou ŠPT rómsky hovoriaca osoba a na hodinách je aktívne účastný rómsky hovoriaci PZ alebo asistent (najmä na 1. stupni). PZ a OZ musia mať na zreteli, že žiaci s RMJ nie sú homogénna skupina a úroveň jazykových zručností v slovenskom jazyku sa môže zásadne líšiť vplyvom prostredia a skúseností. V prvých týždňoch je potrebné žiakov diagnostikovať a nastaviť vhodný spôsob diferenciácie učiva.

Prvé dni je dôležité zabezpečiť pokojný vstup do školy a adaptáciu žiakov. Je vhodné hovoriť so ZZ o emocionálnej náročnosti tohto procesu a dohodnúť sa na spoločnom postupe. Ak je to potrebné, vo výnimočných prípadoch môže ZZ žiaka odprevadiť do triedy a PZ alebo OZ mu môže ponúknuť samostatnú činnosť. Z hľadiska jazyka je potrebné žiakov stimulovať čo najviac aj v neformálnych komunikačných situáciách mimo vyučovacích hodín. Ak to personálne kapacity školy dovoľujú, OZ a PZ by so žiakmi mali tráviť čo najviac času pred vyučovaním i počas prestávok. Užitočné je pri komunikácii vychádzať z reálií (napr. rodina, stravovanie), ktoré sú žiakom známe, pretože prostredie školy a koncepty s ním súvisiace či kultúrne podmienené môžu byť pre žiakov nové a neznáme. Výhodou je, keď členovia ŠPT poznajú zázemie žiakov a podmienky, ktoré v domácnosti majú.

Vzbudiť záujem žiaka komunikovať v druhom jazyku môže byť spočiatku náročné, ochota komunikovať vychádza z vnútornej alebo vonkajšej motivácie, pričom osoba komunikačného partnera a úprimný záujem zohrávajú zásadnú úlohu. Spočiatku je potrebné klásť veľký dôraz aj na neverbálnu komunikáciu – postoje, vzdialenosti, gestá a mimiku. Tón hlasu a tempo reči musia byť prispôbené možnostiam žiaka a kontextu. ŠPT prvé týždne sleduje dynamiku v rámci triedneho kolektívu. Komunikácia medzi žiakmi bude prebiehať prevažne v rómskom jazyku. Žiakom netreba v tejto komunikácii brániť. Ideálne je, ak rómsky hovoriaci člen ŠPT interaguje s kolektívom aj v čase mimo vyučovania. Ak v ŠPT nie je prítomná rómsky hovoriaca osoba, efektívne je zapojiť sa do komunikácie so žiakmi základnými frázami v rómskom jazyku, prípadne cez záujem o tému v slovenčine.

Rómsky jazyk a porozumenie situáciám a interakciám v triede je dôležité najmä pri riešení sporov alebo konfliktov. Ak PZ ani ŠPT nerozumejú, čo presne sa v kolektíve stalo, kvôli jazykovej bariére, je potrebné vopred vytvoriť mechanizmy na správne vyhodnocovanie postupov a následkov. Jazyková bariéra môže byť zásadným problémom pri získavaní informácií a je dôležité zabezpečiť, aby bol vytvorený priestor na vyjadrenie aj pre menej komunikačne zdatných žiakov. Vhodné je situáciu riešiť mimo kolektívu, v pokojnom a bezpečnom prostredí, ak je to možné s prekladateľom. Pred stanovením následkov a hodnotením situácie zo strany PZ alebo ŠPT je potrebné overiť porozumenie situácie z pohľadu viacerých účastníkov.

Dôležité je posilňovať vzťahy a pozitívnu klímu v triede, komunikáciu zážitkov, pocitov, pozorovaní počas ranných kruhov či iné zážitkové aktivity, ktoré môžu prebiehať aj v rómčine s následným prekladom do slovenčiny. Jazyk je súčasťou identity žiaka, dôležitosť a význam rómskeho jazyka je potrebné opakovane zdôrazňovať a v praxi demonštrovať (jeho využívaním v edukačnom procese aj v aktivitách mimo vyučovania).

Tipy na efektívny výchovno-vzdelávací proces na hodinách

Učenie žiakov s odlišným materinským jazykom je pre učiteľa často veľmi náročné, obzvlášť v prvom roku, keď výučbu musí prispôbovať žiakom s RMJ. Hoci ŠPÚ vytvára didaktické postupy pre učiteľov žiakov, pre ktorých je slovenčina druhý alebo cudzí jazyk, členovia ŠPT by mali podľa Cholevy, Laurincovej a Kompaníkovej (2021) poznať aspoň nižšie zmienené základné tipy na efektívnu výučbu žiakov s RMJ, aby mohli v úvode školského roka poskytnúť učiteľom cieľnú podporu.

Učiteľ detí s RMJ musí rátať s nasledovnými faktormi:

- Mladší žiaci budú v prvých týždňoch až mesiacoch prechádzať tzv. tichým obdobím, počas ktorého žiak nebude vôbec rozprávať, hoci evidentne učiteľovi rozumie. Táto pasívna fáza učenia sa jazyka je úplne normálna, je dôležité, aby ju učiteľ v čo najväčšej možnej miere rešpektoval. Je v poriadku žiakovi naďalej pravidelne vytvárať priestor niečo povedať, ale netlačiť ho do toho, ak ešte nie je pripravený.
- Žiaci, ktorí sa vzdelávajú v inom ako materinskom jazyku, budú oveľa skôr vyčerpaní a počas intenzívnych hodín a/alebo v neskorších vyučovacích hodinách prídu momenty, keď sú ich vnímanie a pozornosť zásadne znížené. Učiteľ by mal zohľadniť tento faktor pri plánovaní aktivít počas jednotlivých hodín.

Čo pomáha pri vedení vyučovacích hodín:

- Učiteľ, ako aj vedenie školy musia mať síce ambiciózne, ale zároveň realistické očakávania od toho, čo je so žiakmi s RMJ v danom školskom roku možné dosiahnuť. Je vítané, aby si učiteľ v úvode školského roka určil najkľúčovejšie vedomosti a zručnosti v obsahu učiva jeho predmetu a tým na svojich hodinách žiakovi s RMJ vytvoril priestor na osvojovanie slovenského jazyka.
- Rutiny: Tak ako všetkým žiakom aj žiakom s iným materinským jazykom pomáha, keď poznajú rytmus vyučovacieho procesu v triede, vedia, kedy môžu trochu spomaliť a dobiť si baterky a kedy, naopak, musia pracovať na 100 %. Dôležitou rutinou pri žiakoch s RMJ je venovať sa v úvode osvojeniu alebo zopakovaniu si kľúčových slov preberanej látky, napríklad pomocou metódy obrázkovo-slovného indukčného modelu (Urbanová, 2019, s. 8).
- Učiteľ rozpráva len to, čo naozaj treba: Učiteľ sa v priebehu hodiny snaží hovoriť len to, čo je naozaj nevyhnutné a nezahľucuje mentálnu kapacitu žiakov s RMJ na to, aby porozumeli vetám, ktoré nie sú kľúčové pre ich učenie. Je zároveň dôležité, aby to, čo učiteľ na hodinách hovorí, bolo spisovné a žiaci sa neučili miestny dialekt, ale spisovnú slovenčinu.
- Pozorné plánovanie overovania porozumenia: Tak ako si učiteľ plánuje, čo bude učiť, je dôležité naplánovať si otázky, ktoré žiakom kladie počas vyučovacej hodiny. Bude mu postačovať jednoslovná odpoveď, prípadne áno/nie, ak žiak nevie sformulovať celú slovenskú vetu? Ak vyžaduje odpovede celou vetou, vedie k tomu žiakov počas celej hodiny? Rovnako je dôležité premyslieť si metódy, prostredníctvom ktorých zisťuje mieru osvojenia učiva v závere hodiny (päťminútovky, práca s tabuľkami) a vymyslí si postup, ktorým eliminuje potenciálny neúspech spôsobený jazykovou bariérou.
- Využívanie vizuálnych pomôcok: Učiteľia by na svojich hodinách mali čo najviac používať vizualizáciu svojho učiva, pretože bilingválne dieťa oveľa skôr porozumie významu preberaného učiva z obrázkov, videí, modelov či dramatizácie. Používanie vizuálnych vstupov totiž pozitívne stimuluje pamäťovú stopu a pomáha pri rýchlejšom memorovaní učiva. Používanie týchto pomôcok by malo byť čo najviac interaktívne, žiaci by s nimi mali mať možnosť manipulovať, lepiť na ne popisky a pod.

- Hry (1. stupeň): Pokiaľ je to možné, učiteľ používa na svojich hodinách hry, pretože ide o aktivity, ktoré redukujú stres z učenia sa nového jazyka. Pri mladších žiakoch sa veľmi odporúča používanie celkovej fyzickej odpovede – Total physical response, TPR (Terpitková, 2012).

Čo pomáha efektívnemu osvojeniu slovenského jazyka

- Učenie slovnej zásoby v kontexte: Pokiaľ je to možné, učte deti od prvého dňa používať novú slovnú zásobu vo vetách, hoci aj úplne jednoduchých (nominatív – sloveso – akuzatív). Pre žiakov s RMJ, ako aj pre ich učiteľov bude frustrujúce, ak budú síce vedieť „sypať množstvo slovíčok z rukáva“, ale nevedia ich použiť vo vete, aby vyjadrili, čo potrebujú. Dôležité nie je deti napomínať, aby hovorili „celou vetou“, pretože sa môžu zablokovať a nebudú chcieť komunikovať. Vhodné je ich povzbudiť, aby výpoveď rozšírili (napr. o sloveso), a posilňovať ich „nastavenie na rast“ (z angl. growth mindset, Dweck, 2015).
- Kontext a zážitkové učenie: Zážitky sú skvelé príležitosti, ako sa učiť jazyk v kontexte bežného života, preto ak to učiteľove predmety, záujmové činnosti alebo školské výlety dovoľujú, mal by pri ich plánovaní vybrať aj konkrétne slová a frázy, ktoré vie žiakov v praxi naučiť.
- Čítanie príbehov (ideálne na prvom stupni alebo na hodinách literatúry na druhom stupni): Počúvanie čítaného textu prispieva aj k osvojovaniu jazyka, či už slovnej zásoby alebo správnych vetných väzieb, a prispieva aj k vytváraniu pozitívnej klímy v triede. Učiteľ by si preto každý deň mal nájsť aspoň pár minút, počas ktorých žiakom číta (môže ísť o ďalšiu rutinu, na ktorú sú žiaci zvyknutí). Vhodným spôsobom môže byť aj čítanie komiksov, pretože sa s nimi dá kreatívne pracovať a prispôsobovať náročnosť potrebám žiakov – spočiatku môže učiteľ na základe obrázkov rozvíjať naratívne zručnosti dieťaťa, neskôr čítať krátke texty, dialógy, neskôr si vytvárať vlastné texty na základe známych reálií a prežitých skúseností.

Okrem vyššie spomenutých tipov je ešte dôležité, aby OZ a PZ, ktorí sú v kontakte so žiakom s RMJ, poznali základné rozdiely medzi slovenským a rómskym jazykom. Práve tie môžu byť dôvodom častých chýb (jazykovej interferencie), ktoré žiak v slovenčine robí. Rómčina, ktorá bola ako jazyk oficiálne štandardizovaná 29. júna 2008 v Národnej rade SR:

- vychádza z pravopisných zvyklostí slovenčiny,
- neobsahuje: y, q, w, x, á, é, í, ó, ú, ia, ie, iu, ä, ô, í, obsahuje prídychové (aspirované) hlásky: ch, kh, ph, th,
- na rozdiel od slovenčiny sa mäkké hlásky d', t', ň, l' vždy označujú mäkčeňom a tvrdé hlásky d, t, n, l sa vyslovujú tvrdo,
- prízvuk je zväčša na predposlednej slabike,
- má 11 slovných druhov: podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá, príslovky, predložky, spojky, častice, citoslovce a člen,
- má osem pádov (nominatív, vokatív, akuzatív, datív, lokatív, inštrumentál, ablatív, genitív) a nepriamy pád,
- má 4 slovesné časy: prítomný čas, budúci čas a dva minulé časy,
- neexistuje v nej stredný rod a mnohé rómske slová majú iný rod než v slovenčine, napr. nôž – e čuri (ženský rod), láska – o kamiben (mužský rod) (Choleva, Laurincová a Kompaníková, 2021).

Zásady hodnotenia žiakov s RMJ

Na Slovensku momentálne chýba legislatíva, ktorá by usmerňovala školy pri hodnotení žiakov s RMJ. Je však možné oprieť sa o *metodický pokyn č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy*, ktorý v článku 11 ods. 1 – 4 (pozri nižšie) upravuje postup hodnotenia žiakov po prestupe na školu s iným vyučovacím jazykom, a v súlade s ktorým sa má postupovať aj pri hodnotení detí cudzincov.

1. Žiak 1. ročníka základnej školy, ktorého materinský jazyk je iný ako vyučovací jazyk navštevovanej základnej školy, sa hodnotí z vyučovacieho jazyka s prihliadnutím na úroveň prospechu z ostatných predmetov.
2. Žiak 2. a 9. ročníka sa počas dvoch hodnotiacich období hodnotí najmenej takou úrovňou prospechu, ktorá zodpovedá prospechu z vyučovacieho jazyka na poslednom vysvedčení.
3. Po uplynutí dvoch hodnotiacich období sa uplatňujú v ďalších dvoch hodnotiacich obdobiach z vyučovacieho jazyka miernejšie kritériá.
4. Pri hodnotení žiaka v prvom a druhom školskom roku sa hodnotia jeho vecné vedomosti a nie úroveň jeho jazykovej správnosti.

Keďže škola ako inštitúcia má v medziach zákona priestor upraviť školské systémy a pravidlá v nadväznosti na potreby jej žiakov, vedenie školy sa môže rozhodnúť postupovať pri hodnotení žiakov s RMJ v súlade s vyššie spomenutou úpravou.

Základom kvalitného hodnotenia žiaka je správne nastavenie jeho overovania porozumenia učiteľom (pre viac informácií pozri časť *tipy na efektívny výchovno-vzdelávací proces na hodinách*) a časté používanie formatívneho hodnotenia na hodinách zamerané na hodnotenie progresu postupne v čase. Toto hodnotenie vychádza z monitorovania žiakovej práce, ktoré poskytuje učiteľovi i žiakovi priebežnú spätnú väzbu – žiakovi o jeho napredovaní a učiteľovi o efektívnosti jeho vyučovacích metód.

Žiakov s RMJ odporúčame hodnotiť formou slovného hodnotenia, samozrejme na úrovni, ktorej žiak aj jeho ZZ rozumie. Obzvlášť hodnotenie žiakov na prvom stupni odporúčame doplniť symbolmi či pečiatkami, ktorým rozumejú.

Pri sumatívnom hodnotení predmetu slovenský jazyk a literatúra (prípadne aj druhý či tretí jazyk) je ideálne hodnotenie v každej rovine jazyka tak, aby bolo žiakovi jasné, aký pokrok v predmete za hodnotiace obdobie dosiahol. Ak to je pre učiteľa užitočné, môže nájsť oporu v európskom referenčnom rámci. Pri ostatných predmetoch je dôležité hodnotiť najmä úroveň porozumenia učivu.

V prípade školy, ktorú navštevujú hlavne deti z majority, je dobré kritériá hodnotenia transparentne komunikovať všetkým ZZ, ako aj citlivo predstaviť ostatným žiakom v danej triede, aby sa predišlo pocitu krivdy v kolektíve.

Ako veľmi motivujúce sa v adaptačnej fáze žiakov ukazujú „motivačné/monitorovacie plagáty“ (z angl. tracker) alebo akési osobné háčky, kde si žiaci zaznamenávajú svoj progres na základe hodnotenia učiteľa, prípadne svojej vlastnej reflexie. Pokiaľ učiteľ pracuje v triede, ktorú navštevujú výlučne žiaci s RMJ, tieto nástroje môžu byť viditeľné na nástenkách a byť súčasťou motivačných schém pre celú triedu.

Podpora asistentom

Na základe praxe zo zahraničia vieme, že asistent je pre žiakov s iným materinským jazykom veľkým prínosom počas adaptačnej fázy na novej škole. Podľa donedávna platnej legislatívy však žiaci so slovenčinou ako druhým alebo cudzím jazykom nepatrili medzi žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ŠVVP), a teda im nebolo možné z tohto dôvodu prideliť asistentov. V čase písania tohto OP sa tento stav začal postupne meniť – aktuálne prebiehajú na úrovni štátnych inštitúcií snahy, ktoré majú viesť k legislatívnej zmene týkajúcej sa pridelenia asistentov. Jedným z možných výsledkov novelizácie príslušných zákonov by mohlo byť pridelenie asistentov do celých tried, nielen k žiakom so ŠVVP. V čase finalizácie písania tohto OP ešte nebola novelizácia uvedená do praxe.

Zatiaľ si škola môže poradiť so situáciou viacerými spôsobmi, napr.:

- napísaním projektu o pridelenie asistenta týmto žiakom,

- zaradením žiaka s RMJ do triedy, kde už asistent pôsobí a môže podporovať rozvoj žiaka popri ostatných žiakoch so ŠVVP. Tým, že veľká skupina žiakov s RMJ na Slovensku zároveň pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP), je možné získať do triedy asistenta, ktorý môže pod vedením ŠPT a učiteľa pomáhať žiakovi prekonávať tak jazykové bariéry, ako aj eliminovať hendikepy spôsobené sociálnym znevýhodneným.

Asistent môže počas vyučovacích hodín, pri individuálnej práci alebo práci s menšou skupinou:

- diferencovať úlohy a prispôbovať ich potrebám žiaka (tempo reči, použité výrazy),
- vizuálne prispôbovať materiály a pracovné listy tak, aby sa v nich ľahko orientovalo,
- dopĺňať preberané učivo a (abstraktné) jazykové javy o názor (obrazy/postavičky/iné pomôcky) na „zhmotnenie“ a ľahšie zapamätanie učiva,
- vnášať do procesu upevňovania prvky hry, zážitkovej pedagogiky,
- cielene vytvárať rozličné komunikačné situácie, zapájať žiakov do diskusie, pracovať ako tím,
- pracovať s chybou ako priestorom na rast a učenie sa nových vecí, podporovať a podnecovať žiaka k hľadaniu chýb a vysvetľovaniu správnych riešení, nechať žiaka prejavíť sa aj napriek chybám,
- pripravovať tvorivé dopĺňujúce úlohy – pracovať so zvedavosťou, hravosťou žiaka a chuťou objavovať (Kapalková, Vencelová, 2020).

Doučovanie žiakov

Žiakom s RMJ môže pri osvojovaní jazyka alebo učiva výrazne pomôcť doučovanie v poobedných hodinách.

Doučovanie môže prebiehať pod vedením pedagogického zamestnanca (v závislosti od kapacít konkrétnej školy), napr. ako poobedná záujmová činnosť. Program doučovania si daný PZ zostaví v spolupráci s učiteľom doučovaného predmetu, s ktorým si zároveň zdefiniuje ciele doučovania, dohodne sa na používaných metódach, prípadne konzultuje navrhované postupy s členmi ŠPT. V ideálnom prípade prebieha doučovanie neformálne, s využitím interaktívnych metód, ktoré nadväzujú na záujmy a skúsenosti dieťaťa. Malo by byť spočiatku silne zamerané na rozvoj počúvania s porozumením, rozprávanie a rozširovanie slovnej zásoby. Až neskôr pridať aktivity zamerané na čítanie, písanie či precvičovanie gramatiky.

Za mimoriadne prínosné pri osvojovaní jazyka sa javia rôzne „role-play“, hry či dramatický krúžok, čiže aktivity, pri ktorých jazyk nie je cieľ, ale prostriedok. Zásadné je, aby si OZ a PZ, ktorí prichádzajú do kontaktu so žiakom s RMJ, boli vedomí, že akákoľvek interakcia a komunikácia v slovenskom jazyku je priestorom na rozvoj ich komunikačných zručností, a preto ich cielene a vedome vytvárali v rôznych kontextoch.

Domáca príprava

Učiteľ by sa mal snažiť viesť výchovno-vzdelávací proces na svojich hodinách tak, aby osvojenie učiva nezáviselo od domácej prípravy žiaka s RMJ, a už vôbec nie, ak dané dieťa zároveň pochádza aj zo SZP a nemá doma postačujúce pracovné prostredie. Zároveň je potrebné, aby si žiak vo voľnom čase osvojoval nové slovíčka a frázy či upevňoval tie, ktoré sa naučil v škole. Je úlohou učiteľa vymyslieť tak zábavné či praktické úlohy, ktoré úzko súvisia s bežným životom žiaka s RMJ, ako aj motivačnú schému, ktorá inšpiruje žiaka, aby sa týmto činnostiam venoval vo svojom voľnom čase.

Podporná úroveň 2. stupňa

Školský podporný tím (ŠPT)

Ak napriek značnej snahe na prvom stupni podpory nedochádza k viditeľnému rozvoju vedomostí, socio-emocionálnych a iných zručností žiaka s RMJ, začnú paralelne popri pedagogických zamestnancoch preberať zodpovednosť za podporu dieťaťa členovia ŠPT.

Členovia ŠPT k podpore žiaka pristupujú trpezlivo a citlivo voči situácii, v ktorej sa nachádza. Je dôležité, aby používali metódy práce a techniky, ktoré môžu fungovať aj napriek jazykovej bariére medzi nimi a žiakom s RMJ, akými sú napríklad hrová terapia, arteterapia či muzikoterapia.

Tak ako učiteľ aj členovia ŠPT musia:

- rátať s tým, že mladší žiaci s RMJ budú prechádzať napriek ich dobre mieneným intervenciám tichým obdobím, ktoré komplikuje orientačnú diagnostiku žiaka,
- pripraviť sa na to, že mnohí žiaci s RMJ v akomkoľvek veku sa pri aktivitách unavia rýchlejšie, než je bežné u žiakov, pre ktorých je slovenčina materinským jazykom, keďže neustále pracujú v cudzojazyčnom prostredí,
- overiť si, či daný žiak s RMJ nepochádza zároveň zo SZP, ktoré má silný vplyv na zaostávanie v rozvoji jemnej motoriky, ktoré má negatívny dosah na prácu s kresbovými technikami.

Potreba intenzívnej multidisciplinárnej spolupráce pri druhostupňovej podpore žiaka s RMJ

Vzhľadom na to, že u žiakov s RMJ sa môžu v slovenských podmienkach miešať rôzne faktory vplývajúce na jeho pomalšie napredovanie, je spolupráca všetkých členov ŠPT navzájom, ako aj ich spolupráca s učiteľom aj ZZ žiaka absolútne kľúčová na identifikovanie reálnej príčiny nenapredovania žiaka.

Členovia ŠPT si pri práci so žiakom s RMJ musia neustále klásť otázku, do akej miery za jeho pomalé napredovanie môže naozaj iba jazyková bariéra. Zároveň sa však treba vyvarovať otázke, či ide o ŠVVP alebo neznalosť jazyka, ktorá vytvára akúsi falošnú dichotómiu. Oveľa vhodnejšou sa javí otázka typu – aké sú potreby tohto žiaka a čo v našej škole robíme preto, aby sme ich naplnili (Hamayan, 2013), ktorá nabáda k holistickejšíemu pohľadu na dieťa.

Preto v prvých týždňoch po zaradení žiaka s RMJ do triedy, kde sa nachádzajú žiaci z majority, spolupracuje triedny učiteľ najmä so sociálnym pedagógom (prípadne psychológom), ktorý mu pomáha dizajnovať skupinové aktivity, ktoré uľahčia integráciu žiakov s RMJ do triedneho kolektívu. Napríklad v prvých dňoch až týždňoch je prínosné vytvoriť priestor aktivitám selektívnej prevencie, obzvlášť aktivitám na prelomenie ľadov medzi žiakmi a postupne prechádzať na aktivity namierené na budovanie triedneho ducha a kolaboratívnej atmosféry v triede. Pri vytváraní týchto aktivít myslí sociálny pedagóg na to, aby neboli náročné na používanie slovenského jazyka a aj žiak s RMJ ich úspešne zvládol napriek jazykovej bariére, ktorú vtedy len začína prekonávať.

Aby členovia ŠPT o stave a prograse žiaka s RMJ nazbierali čo najväčšie množstvo vstupných dát na diagnostiku, sociálny pedagóg pri svojej práci úzko spolupracuje so školským psychológom na nasledujúcich odborných činnostiach:

- pozorovanie žiaka v triede a následná analýza jeho správania,
- analýza školských materiálov a produktov žiackej činnosti.

Školský psychológ prostredníctvom týchto činností zbiera dáta, ktoré sa stávajú podkladom na diagnostiku a následnú intervenciu na vyšších stupňoch podpory. Intenzívne spolupracuje aj s triednym učiteľom žiaka, ktorému včasne komunikuje, aký typ dát o žiakovi s RMJ treba zbierať na to, aby po určitej dobe vedeli retrospektívne analyzovať jeho progres.

Školský psychológ v intenzívnej spolupráci so školským špeciálnym pedagógom zvažuje čo možno najviac rôznych činiteľov, ktoré môžu vplývať na to, že žiak s RMJ sa zatiaľ v škole nerozvíja podľa očakávaní. Môže nimi byť jeden alebo kombinácia nasledujúcich faktorov:

- zdravotné znevýhodnenie alebo potreba návštevy odborného lekára (v prípade poruchy zrakového, či sluchového aparátu),
- sociálne znevýhodnenie,
- kultúrny šok z nového prostredia,
- osobnostné črty, ktoré žiakovi s RMJ bránia v socializácii so spolužiakmi.

V tomto procese sa zmiernení členovia ŠPT opäť obracajú na triedneho učiteľa, aby zistili, aké kroky zatiaľ v rámci svojej triedy podnikol na to, aby adresoval vyššie zmienené faktory, aká bola konzistentnosť týchto krokov atď., a jeho odpovede spracúvajú ako relevantné vstupné dáta na diagnostiku žiaka. Veľmi dôležitá je preto dôsledná pedagogická diagnostika ako podklad k ďalšej diagnostike a odbornej intervencii so žiakom.

Je namieste, aby členovia ŠPT takisto zvažili, či ostatní žiaci z majority, či dokonca samotní PZ neprechovávajú voči žiakovi s RMJ rasistické predsudky, ktoré negatívne vplyvajú na ich správanie a následne demotivujú žiaka s RMJ v škole pracovať. Ak by sa takéto predsudky potvrdili u spolužiakov, je nevyhnutné sledovať dynamiku v triede a konkrétne prejavy správania (aj mimo vyučovacích hodín) a reagovať na ne ako na prípady šikany. Dôležitá je práca psychológa na individuálnej, skupinovej a prípadne aj triednej úrovni.

Pokiaľ ide o PZ alebo OZ, ktorí takéto predsudky prechovávajú, je dobré overiť ich motiváciu na prácu s touto cieľovou skupinou a zistiť, či ide o vyhorenie a únavu alebo o nastavenie voči žiakom – dôležité je podporiť ich reflexiu supervíziami, odbornými tréningmi a zlepšením podmienok na výkon práce.

Nedávne výsledky výskumu PolRom (Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV, 2020) ukazujú, že 60 % Slovákov z majority súhlasí s otvorene negatívnymi stereotypmi voči Rómom, 51 % ich vníma ako ohrozenie národnej identity a 80 % si myslí, že profitujú z nezaslúžených výhod. Meniť vnútorné nastavenia aktérov, často posilnené náročnými podmienkami a predchádzajúcou osobnou negatívnou skúsenosťou, je v takomto spoločenskom diskurze náročná a dlhodobá práca.

Ako postupovať pri náhlej zmene vo výkone alebo správaní žiaka

Je prirodzené, že sa učiteľ obráti na členov ŠPT v prípade, ak dôjde k náhlej zmene v žiacom akademickom výkone alebo v jeho správaní na hodinách či cez prestávky. Predtým, než sa členovia ŠPT pustia do brainstormingu a identifikácie potrieb žiaka, je dôležité, aby školský psychológ vysvetlil učiteľovi, aké všetky „bežné faktory“ mohli žiaka ovplyvniť. Učiteľ následne pod vedením školského psychológa zisťuje, či v živote žiaka nedošlo k veľkým zmenám (napr. nové dieťa v rodine, rodič prišiel o zamestnanie alebo smrť blízkej osoby). Samozrejme, dôležitým predpokladom je vytvorenie na dôvere založeného vzťahu tak so žiakom, ako aj jeho ZZ, s použitím tipov, ktoré nájdete v časti vyššie.

Používanie „neprofesionálneho“ tlmočníka pri poskytovaní druhostupňovej podpory

Pozvanie miestneho komunitného pracovníka, prípadne rómsky hovoriaceho asistenta učiteľa, či dokonca ZZ ako tlmočníka pri poskytovaní podpory môže byť praktický prístup na prekonanie jazykovej bariéry. Takýto človek môže byť sprostredkovateľom medzi komunitou a inštitúciou. Dôležité však je, aby poznal kontext a bol pre obe strany dôveryhodným partnerom. ŠPT musí brať do úvahy, že nie všetky osoby majú odborné vzdelanie a jazykové kompetencie na to, aby vedeli adekvátne tlmočiť odbornú terminológiu do rómčiny. Každé tlmočenie je interpretáciou, preto je nevyhnutné v dvojjazyčnej komunikácii intenzívne dbať na jasné a priame vyjadrovanie, overovanie porozumenia a vyjasňovanie pojmov.

Je vhodné dobre si premyslieť, ktoré otázky chceme žiakovi alebo jeho ZZ položiť, a ak je to možné, dopredu ich komunikovať tlmočníkovi, aby sa na túto rolu mohol pripraviť. Pozor, v tomto procese treba zachovať

mlčanlivosť a dávať pozor aj pri osobných údajoch žiaka a postupovať podľa platnej legislatívy vychádzajúcej z GDPR.

Podporná úroveň 3. stupňa

Spolupráca s poradenským zariadením

Pred prijatím žiaka do poradenského zariadenia

Pred intervenciou v rámci úrovne podpory tretieho stupňa a diagnostického vyšetrenia je potrebné overiť a vyhodnotiť množstvo, rozsah a obsah intervencií na prvej a druhej podpornej úrovni. Komunikácia a výmena informácií o žiakovi medzi PZ, OZ a ŠPT v rámci školy je nevyhnutná na to, aby sa určilo, čo je hlavným dôvodom potreby diagnostického vyšetrenia. Dôležité je tento deficit identifikovať a popísať, akým spôsobom bol adresovaný na 1. a 2. podpornej úrovni – popis činností (intervencií zo strany triedneho učiteľa a členov ŠPT) a priebežný monitoring je nevyhnutný na zozbieranie komplexných informácií o napredovaní/stagnácii/regrese žiaka v čase.

Je vhodné, aby žiak mal dostatočný priestor na adaptáciu, prejavenie sa v kolektíve a rozvoj zručností v škole, predtým než bude realizované diagnostické vyšetrenie. Zároveň je nevyhnutné, aby o (ne)napredovaní žiaka boli na úrovni školy údaje a odporúčania na vyšetrenie vychádzali z konkrétnych dát a kontinuálnych pozorovaní.

Z praxe vyplýva, že dobre funguje, pokiaľ je zberom dát pre vybraných žiakov poverená konkrétna osoba (napr. triedny učiteľ, sociálny pedagóg, špeciálny pedagóg), ktorá bude zabezpečovať výmenu informácií v rámci tímu v škole a zároveň bude tieto informácie komunikovať pracovníkom CPPPaP (resp. koordinátorom klienta). Priebežným monitorovaním a zaznamenávaním intervencií a ich vplyvov sa zabezpečí možnosť dynamického hodnotenia na rozdiel od nárazového hodnotenia výkonu v určitom čase a fyzickom, psychickom a emocionálnom nastavení žiaka.

Táto bariéra sa dá odstrániť aj postupným zoznamovaním žiaka s prostredím, administrátorom testu a aktivitami v rámci diagnostického procesu. Prvé stretnutie klienta (dieťaťa s RMJ) môže byť neformálne, určené na prácu so strachom z nepoznaného – cieľom môže byť vzájomné spoznanie sa, oboznámenie s priestormi a typom diagnostických úloh. Môže ísť aj o sériu takýchto stretnutí s cieľom zvýšiť pozornosť, záujem a výdrž žiaka, aby diagnostika čo najviac reflektovala reálne schopnosti dieťaťa a eliminovala situačné faktory.

Vyšetrenie žiaka v poradenskom zariadení by malo byť s cieľom určiť bariéry, ktoré žiakovi bránia v riadnom napredovaní vo východno-vzdelávacom procese, a následne nájsť spôsob, ako žiakovi pomôcť tieto bariéry prekonať. Cieľom vyšetrenia nemá byť diagnóza alebo „nálepka“, ktorú žiak dostane, ale dôsledná diagnostika a „návod“, ako ďalej so žiakom efektívne pracovať.

Dôvody a ciele diagnostického vyšetrenia musia byť vopred jasne a vhodne komunikované ZZ a žiakovi.

V kontexte práce so žiakmi z vylúčených komunit, kde môže byť bariérou návštevy CPPPaP aj zlá socioekonomická situácia a nedostatok zdrojov, je vhodné hľadať alternatívu a vyšetrenie realizovať v blízkosti bydliska žiaka (v škole, v komunitnom centre...).

Zabezpečenie porozumenia

Pri zabezpečení vhodného prostredia a klímy na účely diagnostiky je potrebné myslieť na aspekty neverbálnej i verbálnej komunikácie. Vhodné pripravenie prostredia, viditeľné a čitateľné označenie budovy a kancelárie, jasné inštrukcie (pred návštevou), odstránenie rušivých predmetov z miestnosti, navodenie pocitu bezpečia, napríklad príjemnou a kultúrne responzívnu hudbou i obrazmi (napr. obrázky či fotografie detí aj z rómskeho etnika, piesne v rómskom jazyku), môže byť pri prvom kontakte s dieťaťom kľúčové.

Ak sa ZZ necíti komfortne v komunikácii v slovenčine, je vhodné, aby aj úvodné rozhovory a pokyny boli realizované s prítomnosťou tlmočníka (ak nie profesionálneho, tak aspoň človeka, ktorý presne a dôsledne preloží aj odborný obsah). Pretože ide o citlivé osobné údaje, musí ísť o bezúhonnú osobu, ktorá sa zaviazala k mlčanlivosti a profesionalite. Ak bude tlmočenie realizovať aj počas diagnostického vyšetrenia žiaka, musí absolvovať školenie/inštruktáž o princípoch a podmienkach testovania, aby neprofesionálnym vstupom neovplyvnila výsledky a validitu testu.

Práca so ZZ

Dôležité je myslieť na to, že táto situácia môže byť nová či stresujúca aj pre ZZ. Vyjadrenie rešpektu, prijatia a úprimný záujem o riešenia v prospech dieťaťa môžu byť nápomocné pri úvodnom „lámaní ľadov“ – komunikácia sa začína už pri prvom kontakte – neverbálne, následne je vhodné rozhovor začať neformálne a s ústretovosťou. Okrem podpory a vhodnej klímy je potrebné od začiatku jasne komunikovať vzájomné očakávania a spolu so ZZ nastaviť formu spolupráce. Táto diskusia môže prebehnúť pri oboznamovaní ZZ s výsledkami diagnostiky dieťaťa s ohľadom na plán ďalších intervencií. Je potrebné zdôrazňovať význam angažovanosti ZZ v celkovom procese a jeho význam v budúcnosti dieťaťa. Rozhovor by sa mal týkať frekvencie návštev, pravidelnosti a dochádzky, ako aj dôležitosti domácej práce a tréningu. Pokiaľ je dieťa s RMJ z vylúčenej komunity alebo má rodina socioekonomické problémy, je možné, že bariérou príchodu do poradne budú chýbajúce financie, problém s plánovaním a orientáciou v čase alebo rodinné povinnosti. Ak je možné diagnostiku alebo intervencie realizovať v takýchto prípadoch výjazdovo, v mieste bydliska dieťaťa s RMJ (v škole, komunitnom centre alebo domácnosti), odporúčame využiť tento spôsob. Pokiaľ musí rodina cestovať do poradne, vhodné je dohodnúť stretnutie v termíne, ktorý ZZ vyhovuje (aj) z hľadiska finančného, čiže vtedy, keď je pravdepodobné, že v rodine budú mať prostriedky na zaplatenie výdavkov. Pokiaľ ide o plánovanie času stretnutia – ak rodina nemá auto, je vhodné overiť prípoje a naplánovať stretnutie na vhodný čas. Osvedčilo sa aj pripomenutie stretnutia týždeň aj deň pred plánovaným termínom. Napriek tomu, že tieto povinnosti štandardne nepatria do profilu odborného pracovníka, môžu značne zjednodušiť komunikáciu so ZZ, posilniť dôveru a zvýšiť pravidelnosť dochádzky. Tieto podporné činnosti môže prípadne vykonávať/asistovať pri nich sociálny terénny alebo komunitný pracovník v obci, kde žiak s RMJ býva. Je dôležité overiť, či je táto možnosť reálna, a prípadne ju klientovi navrhnúť alebo priamo kontaktovať komunitné centrum či kanceláriu TSP. ZZ potrebuje inštitúciu, s ktorou prichádza do kontaktu on a jeho dieťa, dôverovať a toto sa dá podporiť pravidelným kontaktom s konkrétnou osobou.

ZZ majú štandardne hlavnú zodpovednosť za napredovanie a rozvoj dieťaťa – je dobré to komunikovať a zdôrazňovať. Na druhej strane je život v generačnej chudobe poznačený mnohými zvláštnosťami a od ZZ z tohto prostredia nemôžeme očakávať štandardný prístup a správanie typické pre strednú triedu. Podmienky, zázemie a návyky, ktoré v mnohých oblastiach majú, to nedovoľujú. Mnoho skúseností, ktoré s ľuďmi z majority majú, súvisí s autoritou, mocou a pocitom nadradenosti. Je preto dôležité budovať vzťah so ZZ s otvorenosťou a dôverou, zároveň však s jasnými hranicami s ohľadom na dobro dieťaťa. Dôležité je posilňovať a motivovať nielen dieťa s RMJ ako klienta, no v prípade potreby aj ZZ. Pokiaľ je podozrenie, že ZZ priamo alebo nepriamo marí priebeh diagnostiky, rozvoj dieťaťa alebo starostlivosť a výchovu zanedbáva, je potrebné danú skutočnosť adresovať kompetentným v súlade s etickým kódexom inštitúcie a neskôr platnou právnou legislatívou. Zásahy tohto typu musia byť na základe podložených pozorovaní v koordinácii s inými členmi tímu/osobami, ktoré do kontaktu s rodinou prichádzajú a poznajú zázemie a kontext.

Pre (nových) zamestnancov, ktorí budú pracovať s deťmi s RMJ z vylúčených komunití, odporúčame knihu alebo tréning na kultúrnu senzitivitu a kontext generačnej chudoby, napr. *Mosty z chudoby* (Payne, DeVol, Smith, 2010). Kniha poskytuje stratégie pre profesionálov a komunity pracujúcich v sociálnej sfére alebo v kontexte generačnej chudoby.

Diagnostika

Diagnostika by mala vychádzať z odporúčaných postupov. Vhodné interné zdroje môžu zahŕňať napr.:

- Metodická informácia pre odborných zamestnancov poradenských zariadení (VÚDPaP, 2018),
- Modely diagnostiky pre žiakov zo SZP (Farkašová, 2019),
- OP 16 – Školská spôsobilosť dieťaťa z MRK.

Pokiaľ ide o jazyk, je dôležité mať na zreteli koncept „ochoty komunikovať“ (popísaný v úvode postupu) a dôležitosť osobnosti a vnútorného nastavenia samotného administrátora testu. Vhodné podmienky, dostatok časového priestoru, ohodnotenie, vnútorná pohoda a vnútorné presvedčenie zásadne vplyvajú na verbálnu a neverbálnu komunikáciu administrátora a následne aj dieťaťa. Okrem dôslednej diagnostiky je následne potrebné posilniť intervenčnú a terapeutickú zložku činnosti. Na základe konzultácií sa javí, že metódy, postupy a odporúčania všeobecne i pre jednotlivých klientov sú vypracované, chýba však systematická a pravidelná intervencia v teréne. Jednak treba posilniť ZZ a motivovať ich k pravidelným návštevám a práci s dieťaťom v domácom prostredí. ZZ s RMJ však nie sú pre dieťa nositeľmi slovenského jazyka, tými sú PZ a OZ, a preto je nevyhnutné, aby mali záujem a aj usmerneniami vytvorený priestor na intenzívnejšiu (individuálnu) prácu s dieťaťom a realizáciu odporúčaní. Toto si môže vyžadovať zmeny v organizácii personálnych, časových a finančných zdrojov v rámci poradenského i vzdelávacieho systému. Kvalitná systematická odborná práca s rizikovými klientmi sa nemôže spoliehať na „ochotu alebo proaktívny prístup“ OZ či PZ, ale musí sa jasne definovať jej cieľ, spôsob realizácie a zdroje na jej pokrytie.

Garantom kvality a jednoty metód, procesov, materiálov a činností je inštitút kvality, ktorý bude postupne prinášať odborným a pedagogickým zamestnancom praktickú podporu a nástroje na plnenie štandardov. Zároveň poskytne pomoc a nástroje na inštitucionálny rozvoj zariadení v systéme poradenstva a prevencie (od analýzy potrieb cez strategické plánovanie až po autoevalváciu), a tým zabezpečuje dlhodobú podporu celkovej kvality odbornej práce.

Všeobecné zásady

Nevyhnutným predpokladom kvalitnej diagnostiky sú kultúrne prispôsobené štandardizované testy, ktoré by sa realizovali v prvom jazyku žiaka zaškoleným pracovníkom. Napriek tomu, že mnohí administrátori testov sú schopní vyhodnotiť výstupy v rómčine na základnej úrovni, CPPaP by mali zvýšiť personálne kapacity o asistentov či tlmočníkov, ktorí budú zabezpečovať administráciu testov so žiakmi s RMJ. Je potrebné, aby boli testy vhodne zvolené. Vhodné diagnostické testy pre deti s RMJ a/alebo SZP sú uvedené v zozname odporúčaných diagnostických postupov pre deti s RMJ/so SZP.

Pri testovaní v škole je dobré vyžiadať si zošity (prácu) žiaka. Pri testovaní čítania a naratívnych zručností používať podklady, s ktorými sa už stretol. Psychológ potrebuje dôsledne konzultovať profil žiaka (správanie, výkony, stav, adaptácia) s učiteľom, ideálne s viacerými učiteľmi, ktorí so žiakom pravidelne prichádzajú do kontaktu. Pri diagnostike detí z prostredia generačnej chudoby je potrebné odsledovať, či sa javí, že jeho základné potreby sú naplnené. Je vhodné mať k dispozícii pred testovaním nápoj a občerstvenie – toto môže už počas prestávky odovzdať učiteľ. Diagnostika by sa mala realizovať neformálne, dôležité je vložiť prvky zábavy a objavovania na posilnenie motivácie, záujmu a pozornosti dieťaťa.

Testy

Na meranie intelektu na požívajú neverbálne testy – taktiež je potrebné overiť, či sa dieťa s podobným typom aktivity stretlo a úlohe rozumie.

Patria sem testy, ktoré zohľadňujú jazykovú bariéru a kultúrne špecifiká:

- Test školskej pripravenosti na individuálnu administráciu – TŠP-I,
- Test školskej spôsobilosti pre sociálne znevýhodnené deti,
- Individuálny neverbálny test inteligencie SON-R 2 ½ – 7.

Pre potreby diagnostiky starších žiakov by bolo potrebné štandardizovať verziu pre deti od 6 do 10 rokov.

Z hľadiska testovania slovnej zásoby môže byť vhodná obrázkovo-slovníková skúška s konceptmi (obrázkami), ktoré vychádzajú z reálií a skúseností detí. Test je možné realizovať v rómčine a zistiť, či dieťa pozná koncepty v prvom jazyku a nevie ich pomenovať v slovenčine alebo sa s týmito konceptmi nestretlo.

Ďalšími testami môžu byť:

- V. Čadilová – Edukačno-hodnotiaci profil (T43),
- Vinelandská škála (potreba aktualizovať a štandardizovať),
- O. Matušková – Včasná diagnostika a terapia psychomotorického vývinu detí,
- Mníchovská funkčná diagnostika pre deti,
- Sindelárová – Diagnostika oslabenia čiastkového výkonu,
- Diagnostika sociálnych kompetencií,
- K-ABC Kaufman,
- Hogrefe – Psychologická diagnostika založená na behaviorálnych prejavoch,
- Heidelberg – Diagnostika pragmatickej zložky v komunikácii detí predškolského veku.

Je potrebné, aby tieto testy boli aktualizované, reeditované a dostupné poradniam.

Podporné jazykové vzdelávanie

Pre rozvoj reči je zásadná stimulácia v ranom detstve. Pokiaľ je dieťa zo SZP a ZZ nie je schopný zabezpečiť kognitívny rozvoj a rozvoj reči vo vyučovacom jazyku školy, vhodným riešením je výjazdová práca v OZ (špeciálny pedagóg, psychológ, logopéd, liečebný pedagóg), v komunitách (obecný úrad, komunitné centrum) alebo neskôr v MŠ na týždennej báze poskytujúca rané a predškolské poradenstvo a pravidelné individuálne/skupinové intervencie.

Metódy a stimulačné programy vhodné v období raného detstva:

- testovanie TEKOS,
- Walter Strassmeier,
- HANEN metóda,
- Play Wisely,
- Laheyovej model,
- Floor time prístup.

Metódy a stimulačné programy vhodné v období predškolského veku:

- testovanie SONER,
- Bednářová/Šmardová,

- FIE,
- Eľkonin,
- IKATIKA,
- Kuliferdo,
- Šimonove pracovné listy,
- Zajko Japi sa hrá s jazyčkom a pastelkou,
- Grunnlaget,
- Dieťa hovoriace iným jazykom: možnosti kompenzačnej podpory v predškolskom vzdelávaní.

Metódy a stimulačné programy vhodné na intervencie v období školského veku:

- testovanie: Diagnostika školskej spôsobilosti,
- FIE,
- Eľkonin 2 (pripravovaná verzia na prácu v skupine),
- Šlabikár – S. Kapalková, L.Vencelová, časť Príbehy na rozvoj naratívnej schopnosti,
- práca s rómsko-slovenskou učebnicou: Deň Alice a Doda,
- Grunnlaget.

Výstup činnosti

Výstupmi činnosti sú:

- hodnotiaci hárok učiteľa (zaznamenáva individuálne napredovanie žiaka),
- katalógový list žiaka,
- záznam o konzultácii so žiakom,
- osobný spis žiaka (žiak v pravidelnej starostlivosti odborných zamestnancov),
- písomný záznam z individuálneho stretnutia,
- písomný záznam zo skupinového stretnutia,
- podklady k vyšetreniu (vyplní škola pre poradenské zariadenie),
- žiadosť a informovaný súhlas s vyšetrením (vyplní ZZ pre potreby diagnostického vyšetrenia v poradenskom zariadení),
- anamnestický dotazník,
- vyplnené záznamové háčky, diagnostické testy žiakom,
- správa z odborného vyšetrenia alebo terapeutického postupu (z poradenského zariadenia).

Spolupráca

Zásadnou oblasťou pri práci s deťmi s RMJ, špecificky s deťmi zo SZP, je spolupráca aktérov na všetkých úrovniach.

Ide o spoluprácu:

- (I) PZ a OZ a ŠPT v rámci školy,
- (II) spoluprácu školy a ZZ,
- (III) spoluprácu školy a poradenských zariadení,
- (IV) spoluprácu školy, zriaďovateľa a iných aktérov v danej lokalite (napr. pediatra, pracovníkov komunitného centra, terénnych sociálnych pracovníkov, pracovníkov iných NGO).

Na sfunkčnenie spolupráce, zabezpečenie komunikácie a výmeny informácií medzi aktérmi je nevyhnutné určiť osobu, ktorá za to bude zodpovedná. Môže ísť o koordinátora klienta. Napriek tomu, že vo väčšine

štandardných prípadov sú „hybnou silou“ v rámci intervencií a podpory dieťaťa ZZ, v niektorých prípadoch táto podpora u detí s RMJ zabezpečená nebude. V rámci zvyšovania sociálnej mobility a ochrany práv dieťaťa je preto žiadané, aby inštitúcie a poverení OZ zabezpečili dieťaťu prístup k diagnostickým procesom, kompenzačným a stimulačným intervenciám a odbornej starostlivosti podľa individuálnej potreby.

Spolupráca sociálneho pedagóga a triedneho učiteľa pri nespolupracujúcich ZZ

V prípade, že sa ZZ žiaka s RMJ javia byť nespolupracujúci, napr. nereagujú na výzvy v Edupage alebo na písomné predvolania, triedny učiteľ sa môže obrátiť na sociálneho pedagóga v škole, ktorý vypracuje rodinnú anamnézu žiaka. Vďaka nej môže triedny učiteľ lepšie porozumieť prostrediu, z ktorého žiak pochádza, a prispôbiť tak svoju komunikáciu možnostiam a kompetenciám ZZ. Ak sa napríklad ukáže, že ZZ nemajú prístup k internetu alebo mobilným dátam, učiteľ zmení svoju komunikačnú platformu tak, aby ZZ vedel zastihnúť, napríklad telefonicky.

Úskalia postupu

Chýbajúci legislatívny rámec a zdroje na prácu so žiakmi s RMJ

V dobe písania odborného postupu z komplexného pohľadu spočívajú úskalia postupu v nedostatočnej legislatívnej podpore odporúčaných riešení (prítomnosť asistenta, tlmočníka, chýbajúce štandardizované testy, systematické kompenzačné a rozvíjajúce programy a zdroje na ich implementáciu) a nepriaznivých podmienkach na ich realizáciu v teréne.

Veľké nároky sa kladú na ľudské zdroje (OZ, PZ, ŠPT, ZZ) pracujúce s deťmi s RMJ, pričom ich odborné, technické a kapacitné (časovo-finančné) možnosti sú limitované. Chýba jasné rozdelenie zodpovedností a štandardizované dlhodobé postupy pri intervenciách. V rámci MŠ a ZŠ je potrebné alokovať čas a financie na realizáciu pravidelných systematických kompenzačno-stimulujúcich programov pre deti s RMJ mimo štandardného kurikula.

Nedostatočná podpora v domácom prostredí a spolupráca so ZZ

Je nevyhnutné pripraviť sa na to, že spolupráca so ZZ v prospech najlepšieho záujmu dieťaťa môže byť náročná. Problémami môžu byť jazyková bariéra na strane rodiča, chýbajúca motivácia, prostriedky alebo nevhodné podmienky na realizáciu odporúčaní. Ďalším aspektom môže byť odmietavý alebo nespolupracujúci prístup smerom k škole – rómsky hovoriaci ZZ môžu mať veľmi rôznorodé a nie vždy pozitívne skúsenosti so slovenským vzdelávacím systémom, a tak môžu mať voči škole alebo inštitúciám nedôveru a o svoje deti odôvodnené obavy. Okrem toho, poruchy vývinu reči sa objavujú už v ranom detstve a pokiaľ nebudú včas adresované (pediatrom a špecialistom), dieťa nedostane potrebnú stimuláciu a tréning, akékoľvek ďalšie intervencie neskôr budú menej efektívne. Výzvou, ktorú je potrebné riešiť v spolupráci s komunitnými či terénnymi sociálnymi pracovníkmi alebo zdravotnými asistentmi, je zabezpečiť, aby sa ZZ pravidelne zúčastňovali na prehliadkach, skriningoch a odborných vyšetreniach. Niektorí ZZ potrebujú podporu alebo monitoring aj v oblasti tréningu metód a stimulácií jazykových zručností dieťaťa odporúčaných logopédom či iným odborným pracovníkom. Čiastkovým riešením môže byť cvičenie nahráť na video, rodič môže následne túto nahrávku dieťaťu prehrať a sprevádzať ho cvičením.

Vnímanie jazyka a vnútorné nastavenia PZ a OZ pracujúcich so žiakmi s RMJ

Jazyk vo výchovno-vzdelávacom procese potrebujeme vnímať „nielen ako abstraktný jazykový kód, ale ako spoločenskú aktivitu, cez ktorú hovoriaci realizujú svoje rôznorodé roly, identity, udržuujú vzájomné vzťahy, žijú svoje životy“ (Kubanyiova, 2021). Členovia ŠPT, OZ a PZ si musia byť vedomí, že komunikačné repertoáre,

ktoré používajú, odrážajú ich životné skúsenosti a na ich efektívnu prácu so žiakmi je nevyhnutná pravidelná a dôsledná sebareflexia a supervízia. Systematická práca s vlastným nastavením, skúsenosťami a presvedčením pod vedením odborníka (koučing, mentoring, supervízia, spoločné kruhy, terapia) musí byť integrálnou súčasťou pracovnej náplne tých, ktorí sú v pravidelnom kontakte s ľuďmi z prostredia generačnej chudoby a zažívajú záťažové situácie.

Pri práci s vnútorným nastavením členov ŠPT v rámci práce so žiakmi s RMJ je potrebné skúmať ich názory, skúsenosti, presvedčenia, hodnoty, princípy, predsudky a teórie atď. Všetky tieto zložky vplyvajú na neverbálnu i verbálnu komunikáciu smerom k žiakovi a do zásadnej miery podnecujú alebo brzdia jeho záujem zapojiť sa do komunikácie, ktorý je nevyhnutný na osvojovanie a rozvíjanie jazyka.

Chýbajúca expertíza a prístup k vhodným materiálom pre slovenčinu ako druhý jazyk

Oblasť slovenčiny ako druhého jazyka v kontexte detí s RMJ a/alebo zo sociálne vylúčeného prostredia nie je dostatočne odborne prebádaná a chýbajú komplexnejšie výstupy podložené dátami (napr. o etnickej príslušnosti, prvom jazyku žiakov). Taktiež chýba jednotný prístup k diagnostike a intervenciám na jednotlivých úrovniach a absentujú kvalitne vypracované materiály.

V praxi sa stáva, že školy nevedia o čiastkových vypracovaných metodikách na prácu so žiakmi s RMJ alebo nevedia metódy efektívne uplatňovať. Je dôležité, aby boli vypracované materiály z dielne rôznych aktérov k témam dobre propagované a ľahko dostupné PZ a OZ. Ak ide o triedu s rôznymi úrovňami osvojenia SJ, učitelia nedokážu obsah učiva dostatočne diferencovať počas štandardných hodín. Priestor na rozvoj komunikačných zručností detí s RMJ je potrebné vytvoriť prostredníctvom disponibilných hodín alebo v rámci RŠF. Pri výučbe slovenského jazyka u žiakov s RMJ je možné využiť námety spomenuté v príručkách, ktoré sú uvedené v časti *doplňujúce informácie*. Zároveň by bolo vhodné vytvoriť a poskytnúť učiteľom interaktívne digitálne programy a pomôcky na učenie v dvoch jazykoch (napr. pilotný program IKATIKA).

Chýbajúci odborní tlmočníci a obsah v prvom jazyku

Nedostatok alebo neodbornosť tlmočníkov môže skresľovať interakcie v škole alebo v poradni. Ďalšou bariérou sú chýbajúce testy a kompenzačné materiály prispôbené potrebám dieťaťa s RMJ jazykovo a kontextuálne. Preklad testov a ich realizácia v rómskom jazyku nie je optimálnym riešením, pretože nezaručuje validitu hodnotenia a výsledku.

Chýbajúci priestor na budovanie pozitívnej klímy, vzťahov a sociálno-emocionálne učenie

Vo vzdelávacom procese chýba formálne vyčlenený čas na rozvoj mäkkých zručností, posilňovanie vzťahov, sociálno-emocionálne a charakterové učenie. Žiaci tak nemusia mať vytvorený dostatočný priestor na spoznávanie sa, budovanie citlivosti voči inakosti a spracovanie emócií v skupine. Tieto prvky je možné vniesť do vyučovania v rámci výučby, disponibilných hodín (ranné stretnutia) alebo školských systémov (hodnoty, princípy, pravidlá). V prípade, že sa v kolektíve začnú objavovať po príchode žiaka s RMJ problémy so skupinovú dynamikou, výchovné problémy či šikanózne správanie, triedny učiteľ bezodkladne kontaktuje ŠPT. Ideálne je, ak pred návrhom možných riešení prídu členovia ŠPT na viacero pozorovaní triedy, aby komplexne zachytili, čo sa v kolektíve deje. Triedny učiteľ následne v spolupráci s členmi ŠPT navrhne žiakom, ako aj ich ZZ kroky na zlepšenie klímy v triede. Na týchto stretnutiach zároveň triedny učiteľ transparentne so žiakmi nastaví a komunikuje systém triednych odmien v prípade zlepšenia situácie, ako aj systém konzekvencií. Nemá ísť o systém „odmeny a trestu“, ale systematickej a participatívnej práce so skupinovú dynamikou v triede. Týmto myslíme prácu s motiváciou žiakov a ich viditeľnou reprezentáciou (napr. zbieranie bodov za určité obdobie alebo s nejakým cieľom) a dohodnutými spoločnými pravidlami v triede a krokmi (dôsledkami), ak budú tieto pravidlá opakovane porušované. V prípade, že sa situácia ani po niekoľkých týždňoch nezlepšuje, triedny učiteľ sa prostredníctvom ŠPT obráti na podporu CPPPAP.

Chýbajúca jazyková podpora v rámci tranzície na ďalší stupeň vzdelávania

Kľúčovým obdobím v rámci napredovania v štúdiu je prechod medzi jednotlivými stupňami vzdelávania. Je nevyhnutné, aby bola v prechodných obdobiach zabezpečená adaptácia dieťaťa aj s ohľadom na jeho jazykovú zručnosť a výmena komplexných informácií (vrátane overených a účinných postupov a pozorovaní) medzi OZ/PZ. Prax ukazuje, že pokiaľ s dieťaťom s RMJ pracuje OZ z inkluzívneho tímu už v predškolskom veku a následne pokračuje ďalej aj po nástupe do ZŠ, je proces adaptácie úspešnejší a dieťa napreduje aj v oblasti jazyka efektívnejšie. Podobná intenzívna podpora je potrebná aj pri prechode na druhý stupeň vzdelávania a prechode na strednú školu. Zatiaľ čo proces učenia na prvom stupni stojí do veľkej miery aj na názornosti, príkladoch, vizuálnych podnetoch a činnosti (návrik zručností), v rámci prechodu na druhý stupeň sa jazyk stáva kľúčovým nástrojom učenia sa (špecifického) obsahu (dejepis, prírodopis atď.). Žiaci potrebujú abstraktne myslieť a rozumieť abstraktným pojmom, kategorizovať, premýšľať, spájať javy do súvislostí, a na tieto kognitívne procesy potrebujú mať dostatočný jazykový aparát a slovnú zásobu. U žiakov je často rozvinutá pasívna zložka jazyka (porozumenie), no problém nastáva pri produkcii (odpovedanie, testy). Aj toto môže byť jedným z faktorov zásadného zhoršenia výkonov, prepádávania a ukončenia povinnej školskej dochádzky bez dokončenia 9. ročníka. To podľa analýzy *To dá rozum* následne spôsobuje problémy s akýmkoľvek ďalším vzdelávaním, pretože žiaci bez dokončenej základnej školy môžu pokračovať iba na tzv. F odboroch (2-ročné odbory), kde nezískavajú výučný list, a teda ani odbornú kvalifikáciu.

Doplňujúce informácie

Kvalifikačné predpoklady

- Školský psychológ
- Psychológ
- Školský špeciálny pedagóg
- Školský logopéd
- Sociálny pedagóg
- Pedagogický asistent

Zoznam použitých metód

- Test školskej pripravenosti na individuálnu administráciu – TŠP-I
- Test školskej spôsobilosti pre sociálne znevýhodnené deti
- Individuálny neverbálny test inteligencie SON-R 2 ½ – 7
- V. Čadilová – Edukačno-hodnotiaci profil (T43)
- Vinelandská škála (potreba aktualizovať a štandardizovať)
- O. Matušková – Včasná diagnostika a terapia psychomotorického vývinu detí
- Mníchovská funkčná diagnostika pre deti
- Sindelárová – Diagnostika oslabenia čiastkového výkonu
- Diagnostika sociálnych kompetencií
- K-ABC Kaufman
- Hogrefe – Psychologická diagnostika založená na behaviorálnych prejavoch
- Testovanie TEKOS
- Walter Strassmeier
- HANEN metóda
- Play Wisely
- Laheyovej model

- Floor time prístup
- Testovanie SONER
- Bednářová/Šmardová
- FIE
- Eľkonin
- IKATIKA
- Kuliferdo
- Šimonove pracovné listy
- Zajko Japi sa hrá s jazýčkom a pastelkou
- Grunnlaget
- Dieťa hovoriace iným jazykom: možnosti kompenzačnej podpory v predškolskom vzdelávaní
- Testovanie: Diagnostika školskej spôsobilosti
- Šlabikár – S. Kapalková, L. Vencelová, časť Príbehy na rozvoj naratívnej schopnosti
- Práca s rómsko-slovenskou učebnicou: Deň Alice a Doda

Užitočné online zdroje

Metodiky na prácu s inakosťou vydané Nadáciou Milana Šimečku:

- Farebná škôlka
- Farebná škola I
- Farebná škola II

Publikácie vydané ŠPÚ v rámci projektu „Spolu s Rómami dosiahneme viac“

- Rómsko-slovenský a slovensko-rómsky slovník
- Rómsko-slovenská čítanka pre 2. ročník ZŠ
- Rómsko-slovenská čítanka pre 2. ročník ZŠ – pracovný zošit
- Rozprávky v slovenskom a rómskom jazyku
- Amari Romaňi Čhib – Naša rómčina (pre 9. ročník ZŠ alebo 1. ročník SŠ)
- Amari Romaňi Čhib – Naša rómčina – pracovný zošit (pre 9. ročník ZŠ alebo 1. ročník SŠ)
- Dejepisná čítanka – Pátrame po minulosti Rómov (pre 7. – 9. ročník ZŠ)

Iné

- Učíme deti z jazykových menšín – 15 tipov do našich tried
- Testovanie školskej pripravenosti
- Slovenčina ako cudzí jazyk (príručka)
- Čitateľské tabuľky
- Diagnostické štandardy

Zoznam organizácií

- **Cesta von** – program Omama – podpora rozvoja detí z MRK v ranom detstve
- <https://cestavon.sk/>
- **CVEK, Centrum pre výskum etnicity a kultúry** – výskum v témach integrácie cudzincov, etnické, jazykové, náboženské skupiny, inklúzia marginalizovaných skupín
- <http://cvek.sk/>
- **Nadácia Milana Šimečku** – podpora inkluzívnej praxe na lokálnej úrovni, organizovanie festivalu [fjúžn]
- <https://www.nadaciamilanasidecku.sk/>
- **Globálne vzdelávanie** – tím konzorciálneho projektu tvoria tri mimovládne organizácie: Človek v ohrození, PDCS a CEEV Živica, vzdelávacie aktivity napr. Farebná škola
- <https://globalnevzdelavanie.sk/farebna-skola-i-a-ii/>

Použité zdroje

ČEREŠNÍKOVÁ, M. 2017. *Akú úlohu zohráva materinský jazyk pri diagnostike komunikačnej kompetencie dieťaťa?* In Školský psychológ/Školní psychológ, ISSN 2695-0154, 2017, 1/2017, s. 127 –133.

ČEREŠNÍKOVÁ, M. a kol. 2017. *Bariéry*. [online]. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. [citované 2021-11-19]. Dostupné na internete: <https://www.romologicke-studie.ukf.sk/wp-content/uploads/2019/03/%C4%8Cere%C5%A1n%C3%ADkov%C3%A1-Rosinsk%C3%BD-Samko-Vankov%C3%A1_Bari%C3%A9ry.pdf> ISBN 978-80-558-1214-4

FARKAŠOVÁ, E. 2019. *Testovanie detí z málo podnetného prostredia*. In Dieťa v centre odbornej pozornosti, ISSN 2644-5395, 2019, 3/2019, s. 5 – 11.

HAMAYAN, E. et al. 2013. *Special Education Considerations for English Language Learners: Delivering a Continuum of Services, Second Edition*, 2. vyd. Carlson Publishing. 304 s. ISBN 978-1-934000-11-3

CHOLEVA, J. – LAURINCOVÁ, Z. – KOMPANÍKOVÁ, M. 2021. *Hráme a učíme sa. Príručka pre učiteľov k rómsko-slovenskej učebnici*. 1. vyd. Bratislava: N Press, s.r.o. 15 s. ISBN 97-80-99925-86-2

DWECK, C. 2015. *Nastavenie mysle*. 1. vyd. Bratislava: Citadella. 328 s. ISBN 97-88-089628-93-3

HALL, R. a kol. 2020. *ANALÝZA ZISTENÍ O STAVE ŠKOLSTVA NA SLOVENSKU. To dá rozum*. [online]. 2017. [citované 2022-1-12]. Dostupné na internete: <<https://analyza.todarozum.sk/analyza-zisteni-o-stave-skolstva-na-slovensku.pdf>>

HOMOLOVÁ, E. 2004. *Učiteľské a žiacke roly na hodine cudzieho jazyka*. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied. 152 s. ISBN 80-8055-993-7. [citované 2021-10-18]. Dostupné na internete: <<https://www.ff.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=444>>

INCLUSION EUROPE, 2017. *Informácie pre všetkých. Európske pravidlá tvorby ľahko čitateľných a ľahko zrozumiteľných informácií* [online]. 2017. [citované 2021-10-18]. Dostupné na internete: <https://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2017/06/SK_Information_for_all.pdf>

KAPALKOVÁ, S., VENCELOVÁ, L. 2020. *Šlabikár: Metodická príručka*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov, s. 9 – 14. ISBN 978-80-973363-2-5

KAPALKOVÁ, S., SLANČOVÁ, D. 2010. *Vývin komunikačných schopností dieťaťa v ranom veku z hľadiska dvoch metodologických prístupov*. [online]. 2010. [citované 2021-11-29]. Dostupné na internete: <https://www.ff.unipo.sk/jak/1_2010/kapalkova_slancova.pdf>

KOPČANOVÁ, D. 2020. *Zaškolenie a podpora detí zo sociálne znevýhodneného prostredia*. [online]. [citované 2021-11-07]. Dostupné na internete: <<https://odperinky.sk/stimulacia-vyvinu-deti-zo-socialne-znevychodneneho-prostredia-pred-zaskolenim-a-po-vstupe-do-skoly/>>

KUBANYOVA, M. 2020. *Language teacher education in the age of ambiguity: Educating responsive meaning makers in the world*. In Language Teaching Research. ISSN 1362-1688, 2020, 1/2020, p. 49 –59.

KVASNIČKOVÁ, N. a kol. 2015. *Farebná škola. Multikultúrna výchova pre najmenších školákov a školáčky*. [online]. 1. vyd. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku. 59 s. Dostupné na internete: <https://www.nadaciamilanasimecku.sk/files/documents/metodicke-prirucky/nms_farebna_skola_1.pdf>

KYUCHUKOV, H. a kol. 2017. *Why Roma Children need Testing in Romani*. [online]. Smith Scholar Works: Philosophy-Faculty Publications. 30s. Dostupné na internete: <https://scholarworks.smith.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1027&context=phi_facpubs>

LUKŠOVÁ, J. a kol. 2016. *Farebná škola 2. Multikultúrna výchova pre druhý stupeň ZŠ*. [online]. 1. vyd. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku. 41 s. Dostupné na internete: <https://www.nadaciamilanashimecku.sk/files/documents/metodicke-prirucky/nms_farebna%20skola_2.pdf>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Metodický pokyn č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy*. [online]. [citované 2021-11-15]. Dostupné na internete: <<https://www.minedu.sk/metodicky-pokyn-c-222011-na-hodnotenie-ziakov-zakladnej-skoly-v-zneni-prikazu-ministra-c-402021/>>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Usmernenie k zápisu a prijímaniu detí na plnenie povinnej školskej dochádzky*. [online]. [citované 2021-11-15]. Dostupné na internete: <<https://www.minedu.sk/data/att/19000.pdf>>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 320/2008 Z. z. o základnej škole*. [online]. [citované 2021-11-03]. Dostupné na internete: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/320/20150901>>

REINDERS, H. 2016. *Understanding and Encouraging Willingness to Communicate in the Language Classroom #1* [online]. [citované 2021-11-03]. Dostupné na internete: <<https://www.cambridge.org/elt/blog/2016/05/11/understanding-encouraging-willingness-communicate-language-classroom-1/>>

ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. 2021. *Dieťa hovoriace iným jazykom: možnosti kompenzačnej podpory v predškolskom vzdelávaní*. [online]. 1. vyd. Bratislava, 2021. [citované 2022-1-14]. Dostupné na internete: <<https://www.statpedu.sk/files/sk/svp/zavadzanie-isvp-ms-zs-gym/materska-skola/metodicke-materialy/dieta-hovoriace-inym-jazykom-moznosti-kompenzacnej-podpory-predskolskom-vzdelavani.pdf>>

TERPITKOVÁ, M. 2012. *Využitie metódy „Celkovej fyzickej odpovede“ vo vyučovaní anglického jazyka na 1. stupni ZŠ*. [online]. 1. vyd. Bardejov, 2012. [citované 2021-11-08]. Dostupné na internete: <https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/2_ops_terpitkova_marianna_-_vyuzitie_metody_celkovej_fyzickej_odpovede_vo_vyucovani_anglickeho_jazyka_na_1_stupni_zs.pdf>

URBANOVÁ, Z. 2019. *Učíme deti z jazykových menšín. 15 tipov do našich tried*. [online]. 1. vyd. Prešov, február 2019. [citované 2021-11-08]. Dostupné na internete: <<https://mailchi.mp/347f7538c8ec/manual>>

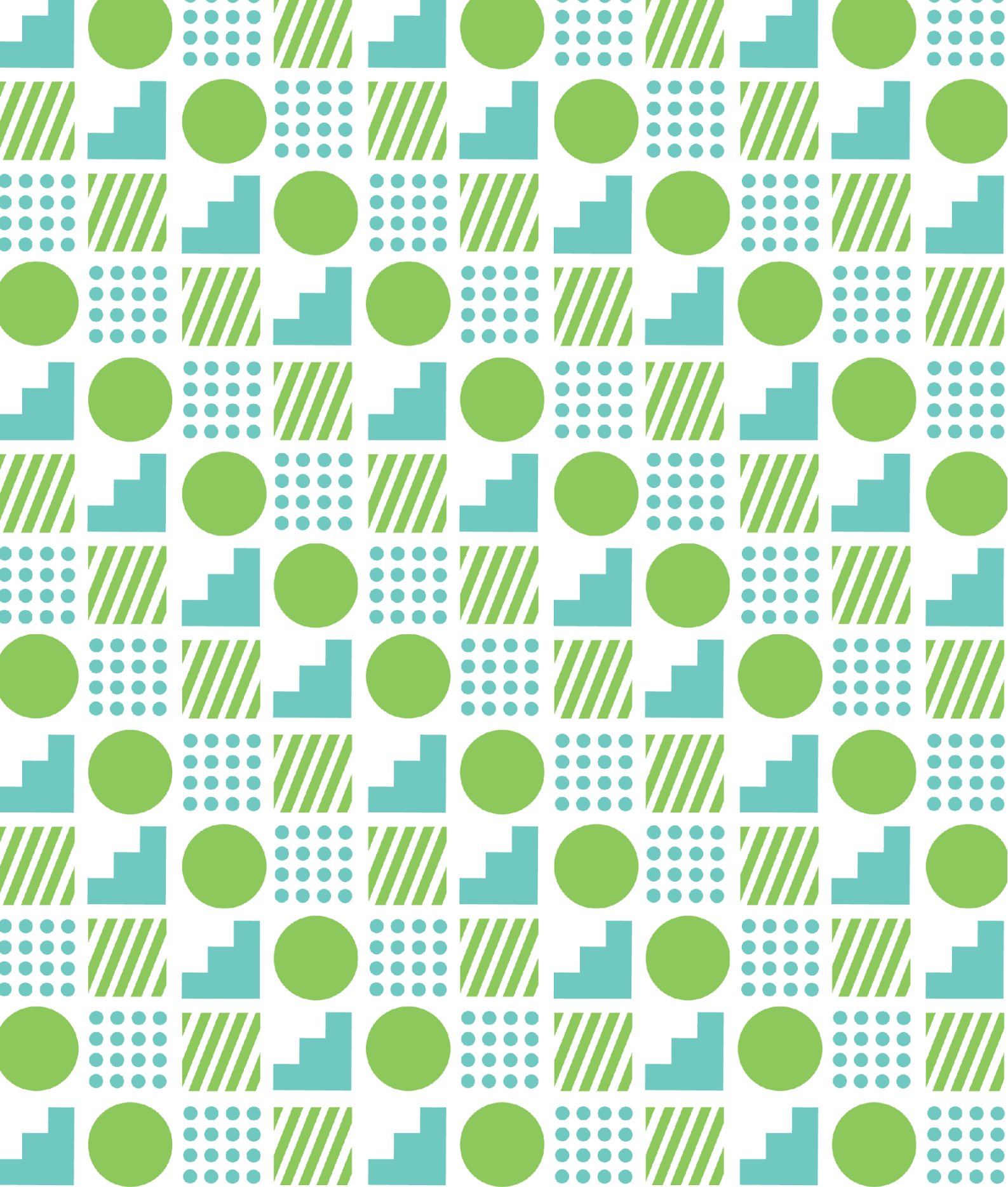
ÚSTAV VÝSKUMU SOCIÁLNEJ KOMUNIKÁCIE SAV. 2020. *Národná správa. POSTOJE, POLITICKÝ DISKURZ A KOLEKTÍVNE SPRÁVANIE MAJORITY VOČI RÓMOM NA SLOVENSKU. Výsledky reprezentatívneho prieskumu*. [online]. 2020. [citované 2022-1-24]. Dostupné na internete: <<http://polrom.eu/wp-content/uploads/2020/02/d2.9-country-report-slovakia-sk.pdf>>

PAYNE, R. K. – DeVOL, P. – SMITH, T. R. 2010. *Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity*. 1. vyd. Košice: Equilibria. 293 s. ISBN 9788089284535

RAINDERS, H. 2016. *In the first in a new, short series of posts, Prof. Hayo Reinders explores the concept of 'Willingness to Communicate'*. [online]. 2017. [citované 2021-11-30]. Dostupné na internete: <<https://www.cambridge.org/elt/blog/2016/05/11/understanding-encouraging-willingness-communicate-language-classroom-1/>>

VÝSKUMNÝ ÚSTAV DETSKEJ PSYCHOLÓGIE A PATOPSYCHOLÓGIE. 2018. *Metodická informácia pre odborných zamestnancov poradenských zariadení. Posudzovanie kognitívneho vývinu detí zo sociálne znevýhodneného*

prostredia [online]. 2018. [citované 2022-1-28]. Dostupné na internete: <<https://vudpap.sk/odborny-portal/informacie/informacie-pre-odbornych-a-pedagogickych-zamestnancov/vudpap-informacie-pre-odbornych-posudzovanie-kognitivneho-vyvinu-deti-zo-socialne-znevychodneneho-prostredia/>>

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce